

Zverolekár o včelároch a včelách
„Veľký včelár Malý“ - človek s „veľkým srdcom“

Autor: MVDr. Štefan Márton

Vydal: Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov
ako 31. publikáciu v rámci edície „Historia medicinae veterinariae“

Vydanie: prvé

Rok vydania: 2020

Zodpovedný redaktor: MVDr. Jozef Pokorný

Náklad: 300 ks

Tlač a grafická úprava: GRAPHICS STUDIO s.r.o.

Text neprešiel jazykovou úpravou.

ISBN 978-80-89280-54-4

HISTORIA MEDICINAE VETERINARIAE

MVDr. Štefan Márton

Zverolekár o včelároch a včelách

„Veľký včelár Malý“ - človek s „veľkým srdcom“

INŠTITÚT VZDELÁVANIA VETERINÁRNYCH LEKÁROV
KOŠICE, 2020

Obsah

Prológ	5
Kapitola 1. Zverolekári, včelári, včely, farizeji	7
Zverolekári	7
Včely a včelári	8
Farizeji	12
Niečo aj o včelách	15
Kapitola 2. Sága o veľkom včelárovi	26
Náhodné stretnutia	26
Alexander Kiss – veľký poľnohospodár	29
V sieti podliakov bez zábran	31
Rodí sa včelár	33
Kapitola 3. Majster včelár	42
Štart na málo známej dráhe	42
A.K. majster včelár	44
Kapitola 4. Šľachtiteľ včelích matiek	50
... moje mladé letá...	51
Cesta ku výšinám	54
Alexander Kiss – šľachtiteľ včelích matiek	57
Kapitola 5. O človeku s „Veľkým srdcom“	65
Doslov	73

Prológ

Nie je bežným zvykom, aby spisovateľ začal písať príbeh o diani alebo o ľuďoch priznaním, čo ho nútilo roztrúbiť do celého sveta, ako dokážu niektorí spoluobčania, ktorí žijú medzi nami, vystúpiť na najvyššiu priečku uznania spoločenského rebríka, kam sa mnohí nedokážu ani len priblížiť.

K čomu sa vlastne musím priznať? Nie som včelár, ani sociológ, psychológ alebo podnikateľ, dokonca aj ako spisovateľ som iba takým samozvaným čarbakom. Ospravedlňujem sa mojim kolegom včelárom za kritiku na adresu zverolekárov, medzi ktorých patrí aj ja a svedomitým aktívnym včelárom za kritiku včelárov, medzi ktorých nepatrím. Stojím niekde medzi nimi. Z titulu poverených úloh v mojej profesii som bol nútený obohatiť moje vedomosti o včelách nad priemer vedomostí bežných zverolekárov ale zasa nie natoľko, aby som sa mohol považovať za priemerného včelára. Preto sa ospravedlňujem za neodborné výrazy, ktoré sa môžu vyskytnúť v statiach o odborných včelárskych záležitostiach. Ako zverolekár, už dôchodca, sa pokúsím odhaliť prínos môjho včelárskeho priateľa pre samotnú vedu včelárenia a pre utváranie pozoruhodných medziľudských vzťahov. Cez päťdesiatpäť rokov som mal možnosť sledovať jeho bojovnosť, úspechy a pády, s ktorými bol preletený jeho život. S obdivuhodnou energiou, cieľavedomosťou, zanietenosťou, rozhodnosťou, húževnatosťou, láskou k blížnemu, úctou ku všetkému živému dokázal zvíťaziť nad mnohými príkormi, s ktorými krutý osud podrobil skúške stupeň jeho znášanlivosti. Za svoje humánne vlastnosti má byť príkladom pre budúce pokolenie. Bez toho, že by som nenahliadol do rodinného tajomstva môjho priateľa a rodín včiel, nie je možné zadosťučiniť môjmu predsavzatíu. S uskutočnením súvisí aj moje priznanie, že napriek tomu, že nemám kvalifikáciu pre vymenované vedné disciplíny, budem nútený zasa len samozvane vniknúť do pre mňa nezvyčajných a neznámych priestorov, čo by som nezvládol bez pomoci a príspevku môjho priateľa.

Skôr, než pristúpim k napísaniu dlhého príbehu, chcem dať odpoveď na otázku, prečo som si vybral práve tohto včelára z pomedzi veľkého počtu slovenských včelárov. Preto, že bol mojim žiakom, zootechnickým partnerom, podriadeným veterinárnym technikom, ktorý sa vypracoval na šľachtiteľa včelích matiek. V zozname slovenských šľachtiteľov včelích matiek Ing. Jaroslav Gašpar, tajomník ZCHVMSKV (Združenie chovateľov včelích matiek slovenskej kranskej včely) uvádza Alexandra Kissa na prvom mieste zo štyroch šľachtiteľov včelích matiek, ktorí sú držiteľmi licencie pre rok 2020. A takých nestretnete pod každým strohom!

Pôvodne som chcel opatriť publikáciu s titulkom, s ktorým by som zdôraznil veľkosť osobnosti hrdinu. Meno môjho priateľa si zaslúži, aby sa nevytratilo z vedomia generácii a zostalo trvale zakotvené v písomníctve. Menuje sa Alexander Kiss. V preklade jeho priezviska do slovenčiny je *Malý*. V súvislosti s jeho menom a priezviskom sa vo mne vynárajú spomienky zo študentských čias. Profesor de-

jepisu na gymnáziu bol malého vzhľadu a menoval sa Alexander Veľký. Od neho sme sa dozvedeli, že dobyvateľ sveta, macedónsky kráľ, Alexander Veľký, bol tiež menšieho vzhľadu. Kombináciou existencie dvoch veľikánov z dejín a profesora dejepisu podobného mena, dali sme profesorovi prezývku Pipin Malý po známom kráľovi Frankov. Obidvaja králi sa preslávili svojimi úspechmi. Šľachetné levie srdce môjho priateľa je ukryté v hrudi nadpriemerne veľkej postavy. Veľkosťou svojich humánnych vlastností, húževnatosťou a s dosiahnutými úspechmi v obore včelárstva sa podobá dvom veľikánom z histórie. Veľkosť včelárskych úspechov o mnoho prerástli mohutnosť jeho telesnej schránky a preto som považoval za trefné otitulovať knihu: **Veľký včelár Malý.**

1. kapitola

Zverolekári, včelári, včely a farizeji

V tejto kapitole ma čaká úloha rozplieť zamotané kľbko, ktoré vzniklo prepletením sa nitiek troch rozpadnutých zámotkov rôznofarebných vlákien. Jedno z nich pochádza z kľbka –veterinárna medicína, druhé sa dotýka včelárstva a odkrýva charakter včelárov a tretí pletenec zamotali špinavé ruky gaunerov. Pretože chcem dodržať presne chronologický sled udalostí pri rozpletaní kľbka, rozdelím kapitolu na podkapitoly.

Zverolekári

Špecialisti určitých profesionálnych skupín, patriaci do rôznych vedných odborov, ktorých sa dotýka podstata predmetu knihy s záväznosťou na konkrétnu osobu, možno budú so mnou polemizovať, či je účelné, aby v edícii „*História medicinae veterinariae*” vyšla monografia o šľachtiteľovi včelích matiek. Vyhýbam sa možnej následnej polemike a odkryjem moje argumenty. Som držiteľom diplomu veterinárskeho lekárstva. Do skupiny hospodárskych zvierat, produkujúce potraviny živočíšneho pôvodu, patria aj včely. V zozname hospodárskych úžitkových zvierat obsadzujú včely poslednú priečku rebríčka. Všetko, čo sa týka chorôb včiel a včelieho plodu patrí do pôsobnosti Katedry epizootológie a parazitológie Univerzity veterinárneho lekárstva a farmácie a Kliniky vtáctva exotických a voľne žijúcich zvierat. Všetko, čo sa týka zdravotnej bezchybnosti dôležitého potravinového článku, včelieho medu a iných produktov včiel, sú súčasťou náuk o hygiene potravín a taktiež predmetom Zákona o veterinárnej starostlivosti vrátane vyšetrenia a kontroly zdravotnej bezchybnosti potravín. Kým absolventi všeobecného veterinárskeho lekárstva absolvujú štátne skúšky z anatómie, fyziológie, zootechniky, rozmnožovania, patologickej anatómie a fyziológie, zoohygiény a ekonomiky chovu u všetkých druhov domácich hospodárskych zvierat, zatiaľ brány alma mater opúšťajú iba s informatívnymi vedomosťami o niektorých infekčných a parazitárnych chorobách včiel. Na základe skúseností z dlhoročnej terénnej praxe sa dotýkam faktu, ktorý vrhá nepríjemne svetlo na terénnu veterinárnu službu, pracovníkov Regionálnych veterinárnych a potravinových správ a na „zmluvných“ súkromných zverolekárov. Pri riešení infekčných a inváznych chorôb včiel, okrem menšiny zverolekárov, aktívnych včelárov, nepomerne vysoké percento veterinárnych lekárov stojí bezradne pred úľmi. Z nich iba poctivci, priznajú svoju neistotu a vyžadujú pomoc od známeho skúseného včelára. V dnešnej dobe, kedy sa už bubnuje na poplach na odvrátenie hrozby pre zdecimovanie včelstiev, je o to dôležitejšie, aby zodpovední odborníci za ochranu a zdravotný stav včiel mali primerane solídne vedomosti o biológii včelej rodiny, bez čoho je problematické dospieť jednoznačnému záveru pri riešení opatrení na ich podporu. Zatiaľ, kým včelárstvo bude zaťažujúcim prídavkom legislatívy o veterinárnej starostlivosti, zverolekárska služba sa nezbaví priamej zodpoved-

nosti za život včiel, za udržanie hustoty populácie včelstiev, za produkciu bezchybných potravín rastlinného pôvodu, ani priamej zodpovednosti za zotrvanie na doteraz uplatnených praktikách likvidácie včelstiev. Nezabíja sa ani nepriamej zodpovednosti za ochranu životného prostredia a opeľovania rastlín v súvislosti s nežiaducimi praktikami chemizácie a medikácie rastlinnej a živočíšnej výroby. Na území Slovenska v roku 1989 evidovali 450 000 včelích rodín, t.j. na 1m² pripadlo 9,2 včelích rodín. Oproti tomu v r. 2019 klesol počet včelích rodín na Slovensku na 230 000, čo znamená, že na 1m² dnes pripadne iba 4,7 rodín. Štyridsaťosem percentný úbytok je alarmujúci, nakoľko 220 000 včelích rodín sa už nepodieľa na opeľovaní rastlín. Problém si žiada prednostné riešenie z hľadiska alarmujúceho nepriaznivého stavu v rastlinnej výrobe pre hrozbu absencie hmyzu na opeľovanie aj tzv. strategických plodín.

Okrem uvedených argumentov v predchádzajúcich odsekoch použijem ako argument aj môj zaužívaný zvyk, že rád upozorňujem verejnosť na život a prácu takých spoluobčanov, ktorí medzi nami žijú a svojou usilovnosťou a nadanosťou dosahujú pozoruhodné výsledky v rôznych vedných oboroch. Prispievajú k vedeckému pokroku a ku obohateniu poznatkov v prospech ľudstva. V roku 2020 z evidovaných niekoľko tisíc včelárov na Slovensku vlastní doteraz iba 8 certifikát šľachtiteľa včelích matiek a 59 certifikát pre rozmnožovací chov včiel. O to s väčším elánom sa púšťam do písania monografie o šľachtiteľovi včelích matiek, ktorý pred dosiahnutím certifikátu šľachtiteľa pracoval ako úspešný veterinárny technik, ktorý ani po zmene práce nezabudol na svoju minulosť veterinárneho technika a mnoho zásadných prvkov úspešnej prevencie uplatnil aj vo svojom včelstve. Mojou snahou je predložiť verejnosti v monografii informáciu o menej známych skutočnostiach, ale nie menšieho významu, ako zapadá riešenie zdanlivo dielneho problému do riešenia celosvetového problému ochrany životného prostredia a produkcie dostatočného množstva zdravých potravín, vo vzťahu s rapidným rastom počtu ľudí na našej planéte.

Včely a včelári

Keď sa dostanem ku systematike druhov domácich zvierat narážam na zamoťané kľbko. Predkladám čitateľom na zváženie, bez rozlíšenia či patrí ku včelárskym odborníkom, odborníkom iných profesií alebo je laikom, či ho neprekvapí zaradenie včiel medzi domáce úžitkové zvieratá zo skupiny stavovcov. Ak sa k otázke priblížim zo strany anatómie alebo fyziológie živočíchov, tak veľké domáce zvieratá sú oproti včelám len jednoduché organizmy. Použijem viac trefnú ako vedeckú definíciu jedného študenta: *„Veľké zvieratá sú živé organizmy zložené z fungujúcich orgánov, ktoré sú zabalené do koženého puzdra a sú schopné samostatne vyžiť a prinášať úžitok. Naproti tomu včielka je len malý hmyz, ktorý je obdarený s veľmi spleťtými orgánmi, mozgovým centrom, pamäťou, pudmi a mnohými inými danosťami, ktorý samostatne nie je schopný žiť, vyžije a prináša*

hodnoty iba ako člen dokonale organizovanej mnohopočetnej rodiny. Krava nám dáva mlieko, mäso, surovinu pre kožiarsky priemysel, organické hnojivo. Jatočný dobytok alebo ošípaná dávajú už o niečo menej produktov a hydina ešte menej.“ Keď som včelárom reprodukoval tú študentovu trefnú odpoveď, oni doložili ku študentovej menej vedeckej definícii konkrétnu poznámku.

„Nie je správne hodnotiť úžitkovosť včelstva jedine na základe zisku z predaja vytočeného medu zo znášky, veď aj nektár, peľ, materská kašička, vosk, včelí jed, plod, produkované včelstvom majú v peniazoch vyjadriteľnú hodnotu, okrem nevyjadriteľnej obrovskej hodnoty, ktorú včelstvá nepriamo zabezpečujú pri tvorbe potravín rastlinného pôvodu prostredníctvom opelenia kvetov. Zo spôsobu života a produkcie stvorenia včelstva a z nútených podmienok pre ich existenciu vyplýva, že včely sú viacnásobne citlivejšie a zraniteľnejšie stvorenia na škodlivé pôsobenie pôvodcov infekčných a inváznych chorôb, nepriaznivých podnebných podmienok, a nie v malej miere necitlivých zásahov človeka.“

Najlepšie sa obháji pravdivosť tvrdenia, keď je zdôvodnená rukolapným príkladom. V čase intenzívnej znášky včiel, pri pravidelnej zdravotnej prechádzke popri rozkvitnutej repke olejnej mi upútalo pozornosť zvláštne správanie sa včiel. V riedkom krovinatom páse na okraji kultúry vyrástla burina Glejovka americká, ktorá bola taktiež naplno rozkrvitnutá. Kvet Glejovky takmer bol neviditeľný od usilovných včiel, kým včely o kvety repky neprejavili najmenší záujem. Poprosil som o vysvetlenie úkazu známeho včelára, od ktorého odoberám med. Od neho som sa dozvedel, že Glejovka je síce agresívna rastlina, ktorú rastlinári nenávidia, avšak nie je škodlivá pre človeka alebo zvieratá, ale je prvotriednou medonosnou rastlinou, ktorú včely milujú a z jej kvetov vyrobia veľmi kvalitný med, ktorý môžeme nazvať až zlepšovateľom a korektorom medu z iných rastlín. Kvety zasadené repky opatrili postrekom proti škodlivému blanokrídlovému hmyzu a preto ich včely ignorujú. A znovu sa dostávam do kontroverzného chovania sa múdrych včiel a ľudských „ochranárov všeličoho“. Vrátil som sa ku Glejovke práve vtedy, keď na príkaz predstaveného cestári poprašovali silným herbicídum Ambróziu, vyvolávajúcu alergiu. Ničili zároveň aj Glejovku, veď burina, ako burina. Včely, ktoré radi navštevovali nepoprášené kvety repky, po získaných trpkých skúsenostiach po ošetrení pesticídmi, buď uhynuli alebo stratili záujem o tento zdroj medu. Vedci vyvinuli postrekovú látku, ktorá včelu hneď nezabije, ale napáchne cudzím pachom, ako freónom a po návrate do úľa ju zabijú strážne včely. Smutné je, že sa používajú práve vtedy, keď pani ministerka oznámila, „že vláda odsúhlasila podporiť včelárov dotáciou, ktorú poskytne poľnohospodárom, ktorí po sebe viac krát zasadia repku, z čoho nepriamo budú mať osoh aj včelári.“ To už neodznalo, že čím viac repky, tým menej včiel a medu. Ecce homo sapiens.

„Práve preto sa patrí, aby včelári, botanici ale aj odborníci veterinárnej služby, ktorí majú v náplni práce kontrolu plnenia zákonov a predpisov týkajúce sa včelárenia, vedeli viac o včelách ako koniar o koňoch, dojič o krave alebo pastier o prasati. Žiaľ opak je pravdou.“

K uvedeným dvom vyjadreniam pridávam vlastnú radu. Vážený čitateľ, ktorý máš rád sladký med, upozorňujem Ťa, aby sa na včelárenie nedal ten, ktorý si myslí, že starostlivosť o včelstvo sa rovná olizovaniu medového motúžika.

V roku 1955 som promoval na Vysokej škole veterinárskej v Košiciach. V čase, kedy infekčné choroby včiel boli súčasťou vyučovacieho programu katedry parazitológie. O štyri roky už samostatný odbor katedry, Chov a choroby včiel, viedol môj bývalý ročníkový spolužiak, kolega MVDr. Ján Hanko CSc, ktorého sme medzi sebou nazývali „žihadlový Jano“, lebo už v študentských rokoch bol posadený včelárstvom. Druhí kolegovia okrem tých vedomostí, ktoré sme nadobudli na gymnáziu na hodinách zoológie, sme mali veľmi chabé vedomosti o včelách a včelárení. Opúšťali sme areál vysokej školy s informatívnymi znalosťami o niektorých nákazlivých chorobách včiel. Hupli sme rovno do víru terénnej praxe v čase, kedy na rebríčku hierarchie hospodárskych zvierat a záujmu o zdravotné problémy včiel u 90 % riadiacich a praktizujúcich zverolekárov včelám sa ušla iba posledná priečka. Nechcem sa chvastať, ale okrem toho, že včely vyrábajú med a pichajú žihadlom, ja som zato už vedel o niečo viac. Ešte v rokoch pred vysokoškolským štúdiom som navštevoval so svojim otcom jeho priateľov včelárov, kolegu uja Ľudovíta vo Vinici a uja Vojtecha v Šahách. Iba z bezpečnej vzdialenosti som sledoval uja Ľudovíta v bielom plášti s včelárskym klobúkom na hlave, ako upokojuje včely z otvoreného úľa so svojim dymníkom pri kontrole rámkov. Všestranný majster všetkých remesiel ujo Vojtech, ktorý svoje včelstvo umiestnil na kraji agátových lesov na úpätí Berženských kopcov, už ma zasvätil do pomerne mnohých tajomstiev včelárenia. V suteréne svojho bytu zriadil „kutiliskú“ dielňu, v ktorej vlastnoručne vyrábala úľ a rámiky plastov a plodiska. Pri včelstve mi natlačil na hlavu včelársky klobúk s ochrannou sieťkou a ukazoval mi, anatomickú skladbu tela včiel, ktorá včela akú úlohu vykonáva v úle, prečo je tá najväčšia označená číslom, a prečo sú niektoré bunky plástu zakryté voskovou zátkou.. Zdá sa, že láska medzi ujom a včelami bola vzájomná, lebo ho nechali manipulovať s nekrytou hlavou. Včelám stačilo čuchnúť si z aromatického dymu fajky, ktorý vyfukoval ujo cez zuby počas bafkania. Ochotne ma brával ku vytácaniu medu, ale nevytočený plástový med som mohol vychutnávať iba v izolovanej miestnosti, kde včely nelietali. Ujo Vojtech vedel zaujímavo rozprávať o usilovných včelách, ktoré sú šťastné vtedy, keď môžu pracovať, preto ich včelár nesmie nechať zaháľať. Ujo ich podľa daných možností zamestnával pre výrobu medu, peľu, vosku, materskej kašičky. Počas vojny pre nedostatok iných svetelných zdrojov sme svietili v ukryte sviečkami a kahanmi z vosku, ktorý vyrobili včely. V detstve získané základné vedomosti, o včelách počas štúdia na gymnáziu na hodinách zoológie som doplnil o rozmnožovanie včiel.

V jeseni 1958 na základe požiadavky riaditeľa Stredného odborného učilišťa som zahájil svoju aktivitu v pedagogickej oblasti. Po získaní súhlasu Štátnej veterinárnej správy som začal vyučovať v triede maturujúcich žiakov základy veterinárstva, čo bolo súčasťou predmetu zootechniky. V maturujúcej triede ročníka

1963-1967 som sa prvý krát stretol so študentom Alexandrom Kissom. Od momentu zoznámenia sa so žiakmi v triede upútal moju pozornosť so svojou mohutnou atletickou postavou, čo však nebolo jedinou príčinou mojej sústredenej pozornosti. Pri odpovediach ma prekvapoval s dokonalou interpretáciou obsahu mojich prednášok. Z pomedzi žiakov, ktorých som doteraz učil vynikol praktickými znalosťami o chove hospodárskych zvierat a prejavoval nezvyklý záujem o doplnkový predmet, o základy veterinárstva. Po jeho odchode po maturite sa prerušil náš vzťah. Iba s jeho menom som sa znovu stretol, keď okresný zverolekár v mojej prítomnosti utrúsil uštipačnú poznámku na adresu kolegu, obvodného zverolekára v Kukučínove: „*Lahko sa žije zverolekárovi tam, kde zootechnik Šaňo Kiss ho zastupuje pri veterinárnych zákrokoch.*“ / Kukučínovo od 1945, predtým Oros na Hrone 1920-1938, Nemes Oroszi 1938-1945.

V šesťdesiatych rokoch minulého storočia kulminoval štatisticky evidovaný počet včelstiev a včelárov, organizovaných v okresných včelárskych združeniach. Oproti dnešnej situácie vtedajší včelári sa mohli tešiť omnoho účinnejšej podpore zo strany štátu v prospech včelárenia. Mali prístup k lacnému cukru na krmené účely a za výhodnú cenu nakupovali od nich med. V rastlinnej výrobe sa používalo nepomerne menej chemikálii, najmä pesticíd, a hlavne nie v dobe kvetenstva kultúr. Včelári vo veľkom využívali možnosť kočovného spôsobu včelárenia. V jarých mesiacoch ešte pred kvitnutím agátu v južných okresoch Slovenska, masovo prichádzali včelári zo severných okresoch vybaviť si povolenie na kočovanie včelstva a vytyčovať svoje vybrané lokality pre umiestnenie včelstiev počas kvitnutia agátu. Podľa kvitnutia agátu v rôznych zemepisných šírkach odtiaľ putovali na sever. Včelári z južných okresov zasa radi kočovali v chránených dolinách zalesnených vrchov stredného Slovenska, kde im včelstvá prinášali osoh z lesného medu zo zberu mанны z listnatých stromov, nektáru a peľu lesných a lúčnych kvetov. V čase kočovania v nočných hodinách bola rušná premávka na verejných komunikáciách a lesných cestách. Povolenia na kočovanie v katastri obce vydávali Miestne národné výbory na základe súhlasu príslušnej okresnej veterinárnej organizácie podľa nálezovej situácie v okrese a zdravotného stavu včelstva. Sporadicky vykonávali aj kontrolu stanovišť. Ani najdokonalejšie pripravený zákon nezabráni minútiu očakávaného účinku, ak ho na základe dobrých známostí obídu kompetentní, ktorí ho majú uviesť do života. Presuny kočujúcich včelstiev sa vykonávali v noci, v čase obmedzených možnosti kontrolórov cestnej premávky a takmer žiadnej kontroly na vicinálnych cestách. Včelári, ktorí nevlastnili pohyblivý včelín alebo vlek, prepravovali úle bežnými prepravnými vozidlami, ktoré takto prišli do styku s viacerými včelstvami väčšinou bez dezinfekcie medzi jednotlivými furmankami alebo takej „dezinfekcii“, o ktorej sa dalo právom pochybovať. Táto masová ťažko kontrolovateľná migrácia včelstiev v značnej miere prispela ku skomplikovaniu nálezovej situácie včelstiev.

V zmysle platných predpisov v dvadsiatom storočí, Zákona č.187/1950 Zb. o zdokonalení živočíšnej výroby, Vyhlášky Ministerstva pôdohospodárstva

č.168/1951 a potom Zákona č. 66/1961 o veterinárnej starostlivosti, starostlivosť o zdravie hospodárskych zvierat a kontrola v prospech zabezpečenie bezchybných potravín živočíšneho pôvodu, patrili do kompetencie štátnej veterinárnej služby. Medzi potraviny produkujúce hospodárske zvieratá boli zahrnuté aj včely medonosné. V prípade výskytu alebo podozrenia nebezpečných nákazlivých chorôb včiel a včelích plodov na zdolanie nákazy platili prísne opatrenia a v zmysle platných zákonov pri výskyte moru včelieho plodu, hniloby včelieho plodu, zväpenatia plodu, bola nákaza likvidovaná radikálnym spôsobom, spálením včelstva aj v prípade podozrenia z nakazenia.

V rokoch 1962-1992 v každom potravinárskom výrobnom podniku vykonávala veterinárna hygienická služba na rôznych stupňoch organizácie pravidelnú kontrolu okrem včelstiev, produkujúce med. Kontrolu bezchybnosti potravín vrátane medu vykonávali príslušné veterinárne a potravinové laboratória pravidelne, ale med iba príležitostne. V odôvodnených prípadoch bolo zaužívaným zvykom okresných zverolekárov, že na vyšetrenie včelstiev poverili veterinárneho lekára, aktívneho včelára. V mojom prípade pre osobitné riešenie problémov zo strany môjho nadriadeného som zapadol do Odysei včelárstva, ako Pilát do modlitby. Mal rád med, čo mohol zužitkovať rôznym spôsobom bez toho aby sám včeláril. V evidencii včelárov figurovali iba jeho osobné údaje, na základe čoho mohol využiť aj výhody, s ktorými štát prispieval ku zveľadeniu včelstiev. Jeho včelstvá ošetrovali kolega, ktorý včeláril a niektorí včelári podnikových včelstiev. Od nich preberal už len adekvátne množstvo vymetaného medu. Kolegovi sa odvd'ačil za služby tým, že ho ušetril od výkonu prehliadok podozrivých včelstiev, aby ani náhodou nezavliekol infekciu do svojho včelstva. Ušetril ho aj od nepríjemností, spojené so zavádzaním ochranných opatrení v prípade výskytu nákaz. O niekoľko rokov v našej organizácii začali včeláriť ďalší dvaja zverolekári. Tých už nemohol zapojiť do podobných akcií pre okaté výhody protekčného kolegu včelára. Ako vždy aj teraz riešil veci v znamení, aby „aj kapusta zostala, aj koza sa nasýtila“. Podľa akútnej nákazovej situácie, ma poveril (s plnou zodpovednosťou a právomocou) vyšetrenie včelstvá a vyriešiť problém v zmysle platných predpisov, čo bolo práve najnevďačnejšou úlohou.

Farizeji

V šesťdesiatych rokoch, v lesoch patriacich do katastru obcí Hokovce, Slatina, Preseľany, Ipel'ské Uľany, Pástovce, Ipel'ský Sokolec, Sazdice, Demandice, Dolné a Horné Semerovce, v čase kvitnutia agátu, sa nachádzalo v tristo kočujúcich včelstvách viac ako tritisíc včelích rodín. V súvislosti s touto skutočnosťou považujem za nutné prerušiť kontinuitu deja s malou, ale podstatnou poznámkou. V dobe, v ktorej sa odohrala príhoda, o ktorej sa zmienim, včelári sa oslovovali pri oficiálnom alebo súkromnom kontakte ako „*pán brat včelár, alebo bratia včelári*“ (rozprávanie vyžaduje, aby som naďalej používal toto oslovenie), hoci dnes sa oslovujú ako *priateľ včelár*. Paradoxom však bolo, že sa vtedajší bratský vzťah

podobal na vzťah biblických bratov, Kaina a Ábela. Včelári súťažili o najvýhodnejšiu lesnú čistinu, o najviac zakvitnuté lesy, o najlepšiu prístupovú cestu do lesa. V mylnom domnelí, že včela pred včelou vyberie nektár a preto niektorým sa neujde, brat včelár bol bratovi včelárovi nenávideným konkurentom. O čo viac som spoznával mentalitu a zmýšľanie včelárov, o to menej som sa snažil overiť v odbornej literatúre pravdivosť uvádzanej podstaty nešváru za konkurenčný zber, čo bolo príčinou častého vzájomného osočovania včelárov, ale nikdy zoči-voči, ale vždy len za chrbtom. Považoval som to za okrajovú záležitosť a bránil som sa robiť sudcu pri riešení, čo sa zakladá na závisť a čo na biologickej pravde. K riešeniu odborných problémov som nepristupoval bez toho, aby som pred konaním nedoplnil svoje znalosti o danej problematike.

Keď ma riaditeľ OVZ poveril s likvidáciou ohnisk americkej hniloby včelieho plodu v priestore veterinárneho strediska, rozšírená nákaza v prvom rade zužovala včelárov na južnom Slovensku. Riešenie likvidácie znamenala nie menej problémov aj pre veterinárnu službu. Nechcel som sa ukázať pred skúsenými včelármi vo svetle múdro sa tváriaceho polovzdelanca vo včelárskej disciplíne a preto pred zahájením plnenia praktickej úlohy, nechal som sa poučiť od skúseného včelárskeho majstra pána Bertu o tajomstvách úľov, včelích rodín, plodísk a o odborne vykonanej kontrole zdravotného stavu včelích lariev. Získané poznatky som najviac doplnil na Štátnom veterinárnom ústave v Košiciach, kde mi ročníkový kolega MVDr. V. Augustinský CSc. demonštráciou preparátov pomohol ku zvládnutiu diferenciálnej diagnostiky chorôb včelieho plodu.

Neviem, či predseda krupinského včelárskeho združenia, zámerne, z netaktnosti alebo hlúposti ma navštívil v takom nevhodnom čase, v piatok poobede. Predstavil sa ako člen predsedníctva Zväzu slovenských včelárov. Oznámil dôležitú správu o pravdepodobnom nakazení včelstiev Štátneho majetku morom alebo hnilobou včelieho plodu, na stanovišti Pereš, s čím je ohrozených viac ako sto kočujúcich včelstiev z Krupiny na stanovištiach v blízkom susedstve s pravdepodobným ohniskom. Odvolával sa na svoju dôležitú funkciu, v mene ktorej a ako poverený zástupca krupinských včelárov, žiadal okamžité vyšetrenie podozrivého včelstva. Vyšetrením vývoja choroby som zistil, že pán funkcionár z Krupiny, ako aj zamestnaný včelár na Pereši, už dva týždne pred ohlásením podozrenia vedeli o existencii nákazy, ale vyčkali do odkvitnutia agátu, aby nariadením karantény neprišli o bohatý zárobok.

Z tejto nezávidia hodnej situácie vyplývala pre mňa nevďačná úloha. Okrem preventívneho vyšetrenia včelstiev v obciach patriacich do pôsobnosti veterinárneho strediska, musel som určiť rozsah karantény, likvidáciu ohniska, vyšetrenie včelstiev v karanténe pred odchodom po uplynutí pozorovacej doby. Krupinský hovorca „pán brat predátor“ veľmi energicky naliehal na okamžité vymedzenie hraníc karantény, aby sa zabránilo odchodu včelárov z uzavretého priestoru bez vyšetrenia ich včelstiev. Nechápal, že jedno piatkové poobedie, po ktorom nasledujú dva dni pracovného pokoja, nestačí na seriózne zabezpečenie takých časovo

náročných opatrení, ako vyšetrenie roztrúsených včelstiev v početných lokalitách na rozsiahlom zalesnenom priestore, čo je nevyhnutným predpokladom pre vytýčenie a stráženie hranice karantény. Svojou násilnosťou zašiel tak ďaleko, že mi vyhrážal, že ak nezačnem ihneď konať, podá na mňa trestné oznámenie za zapríčinené rozšírenie nákazy z nedbanlivosti. Obliekol som ho do ochranného odevu a spolu sme vykonali vyšetrenie podozrivého včelstva. Po zistení klinických príznakov nákazy som postupoval v zmysle platných predpisov. Velmi neochotne rešpektoval moju zásadnú požiadavku, aby sme spoločne navštívili veliteľa Obvodového oddelenia verejnej bezpečnosti, ktorý z titulu svojej funkcie môže zmobilizovať kompetentných funkcionárov. Na porade, ktorá sa skončila v neskorých večerných hodinách v prítomnosti predsedu Okresného združenia včelárov a predsedov Miestnych národných výborov, bola vyhotovená zápisnica o predbežných protinákazových opatreniach. Vynechám podrobné údaje o pridelených úlohách prítomným kompetentným funkcionárom, až na najdôležitejšiu úlohu, pridelenú horlivému predsedovi Včelárskeho združenia z Krupiny, ktorý mal zabezpečiť plnenie zákazu premiestňovania kočujúcich včelstiev z karantény vytýčeného ohniska Pereš. Lenže veľký včelársky odborník, ktorý sa tak vehementne oháňal s povinnosťou dodržať literu zákona, oneskorene si uvedomil, že zákaz premiestňovania včelstiev sa vzťahuje aj na jeho úle s plnenými rámkami agátového medu a musí počítať so zníženým zárobkom pre predpokladaný úbytok medu počas trvania karantény. Vedomý si toho, že prakticky do pondelka nebude zaistená prísnejšia policajná kontrola na cestách, využil danú možnosť úniku. Namiesto zaistenia zákazu premiestňovania včelstiev krupinských bratov včelárov, pod rúškom nočnej tmy, potajomky vyprázdnil svoje stanovište a včelstvá odviezol do Krupiny. Avšak bratia včelári, ktorí poznali nekorektného chvastajúceho brata predáka „ktorý ich nechal v kaši, zaregistrovali jeho zradu a do pondelka rána v ohnisku africkej hniloby včelieho plodu nezostalo ani jedno včelstvo z Krupiny. Konal som podľa predpisov, keď som jeho aktivitu „*v prospech ochrany včelstiev*“ v pondelok ráno úradne oznámil OVZ v Leviciach a v Krupine ako prípad porušenia zákazu premiestňovania včelstiev a reálnu možnosť rozvlečenia nákazy s priloženými kópiami predbežnej zápisnice a so zoznamom kočujúcich včelárov z Krupiny.

Prostredníctvom zabezpečovania ochranných opatrení som dostal sa do styku s mnohými včelármi rôzneho charakteru a získal som vzácne poznatky o ich odbornej pripravenosti, myšlienkového chodu, kolegiálne, o ich kladných alebo záporných ľudských vlastnostiach. Pri každom styku s včelármi v blízkosti ich včelstiev som nezabudol na rešpektovanie citlivosti včelárov na uchránenie svojich včelstiev od infekčných chorôb, ale aj každého jedinca z veľkej včelej rodiny. Ochrannú odev som kompletizoval nákupom včelárskeho klobúku a špeciálnych včelárskych ochranných rukavíc, ktoré som používal iba vtedy, keď včelár, u ktorého som vykonával kontrolu plodiska v úľoch, nevedel poskytnúť prijateľné ochranné prostriedky z vlastnej výbavy. Či to priamo vyjadrili, alebo len záblesk úsmevu na ich tvárach prezradil, že som smiešny pre moju bojovnosť pred vpich-

nutím včelieho jedu, som okamžite nasmeroval do logicky prijateľnej polohy vysvetlením o dôležitosti ochrany pred rozvlečením nákazy prostredníctvom odevu manipulátora s včelstvami. Odev sa dá ľahko dezinfikovať. Takto som sa nemusel priznať, že nemám rád pichľavé včely a získal som rešpekt včelára za prejavenu opatrnosť v prospech ochrany jeho včelstva. Vďaka odborne vyspelých včelárov som získal solídne praktické poznatky, ktoré uľahčujú orientáciu o zdravotných podmienkach včelstiev a jednotlivých včelích rodín, čo včelári prijali s uznaním. Na základe získaných skúseností, že mnohí včelári, ktorí nemali všetko v najväčšom poriadku, pri kontrole sa snažili otvárať úle najsilnejších včelích rodín, som často musel odmietnuť návrh včelárov, ktorí presadzovali informatívne vyšetrenie ich včelstiev prostredníctvom kontroly len u niekoľko „náhodne“ vybraných včelích rodín lebo som vedel, že vyhľadávať choroby včelieho plodu treba u najslabších včelích rodín. Včelárov prekvapilo, keď ešte pred kontrolou plodísk, sediac niekoľko metrov pred radmi postavených úľov na vyvýšených stojanoch, dlhšie som pozoroval pohyb vylietajúcich a vracajúcich sa pracovných včiel u jednotlivých úľov. Podľa frekvencie pohybu sa dalo približne posúdiť stupeň obrany-schopnosti včelej rodiny.

Niečo aj o včelách

V roku 1965, v polovici priestornej záhrady Veterinárneho strediska som začal obrábať novozaloženú vinicu. Súčasne začal včeláriť kolega zo strediska a svoje včelstvo, pozostávajúce z tridsať nakúpených včelích rodín v očíslovaných úľoch 1-30, typu B- 2, umiestnil v druhej polovici záhrady. Kým usilovné včely boli naplno zamestnané so zberom nektáru alebo peľu, vôbec si nevšimli moju prítomnosť. Iba pozorne preleteli nado mnou a nad bujnou viničnou stenou, aby do nás nevrazili. To však neplatilo, keď sa včeličky nudili pre nedostatok kvitnúcich rastlín a nervózne robili prieskumné lety alebo bol zrušené pred búrkou a za veterného počasia. Vtedy znížili si svoju letovú dráhu a začali sa živo zaujímať o moju osobu.

Častejšie mi narážali do hlavy, akoby som bol príčinou všetkého zla, čo im bráni v znáške. Zlovestný bzukot včiel z rodiny z úľa č.12 som rozoznal od ostatných. Hlavne agresívny tón, ktorý vydávali prvé ochrankyne nedotknuteľnosti úľa znel odstrašujúco. Zúrivé včelie „Amazonky“ dobiedzali dovtedy, kým sa aspoň jednej nepodarilo zaplietť sa mi do vlasov, kedy ten zúrivý tón zmenila na výzvu ostatných do boja. Rozpútala peklo z ktorého som sa musel dostať čo najrýchlejšie. Nerovné šance pre bojujúce strany sa skončil obyčajne po jednom alebo viacnásobnom napichnutí jedu do môjho odhaleného ucha a následným útekom z bojiska plazením pod ochranou rozvetvenej listnatej koruny viniča. Po úspešnom obetovaní sa prvej „včelej kamikadze“ snažili sa ostatné premeniť moje uši na tenisovú lopťičku. Kolega včelár v bielom plášti a s bielym včelárskym klobúkom na hlave, hladiac na komickú scénu cez ochranný závoj, očividne sa dobre zabával na mojom nešťastí. Podľa biologických noriem patrí medzi ľudí s menším rozmerom obvodu hlavy. Po bojovom nálete včiel a viacnásobnom zásahu do toho istého ucha,

sa mi v krátkom čase rozdvajila tvár. Nedotknutá polovica zostala v pôvodnom stave, druhá sa vraj podľa kolegu podobala na Churchillovu hlavu. Útek z bojiska vraj je hanbou, ale je osožnou obranou. Ja som nezutekal, ja som sa odplazil. Ujo Vojtech mi poradil, ako sa dá predísť premene na Churchila. Ku miestu vpichu treba priblížiť čo možno najbližšie žiaru cigarety alebo horúci nôž, lebo teplom sa neutralizuje účinok včelieho jedu a miesto vpichu neopuchne. Napriek tomu, že som bol nefajčiar, nosil som so sebou fajčiarsku výbavu, z čoho mal najväčšiu radosť kolega včelár a fajčiar.

Opakujúce sa príležitosti pre získanie bolestivých skúseností ma donútili zaujímať sa o psychiku, zmýšľanie a návyky domácich medonosných včiel, v snahe dostať odpoveď na také otázky, prečo neatakujú kolegu, ktorý sa im rýpe v ich kráľovstve, prečo útočia na mňa, ktorý ich zd'aleka obchádza, prečo sú iniciátorom útoku celej rodiny včely z úľa č. 12, a prečo iba za obmedzených možností znášky. Vybral som si najschodnejšiu cestu ku poznaniu a navštívil som dlhoročného a skúseného včelára, staršieho kolegu, nášho „Lajos báčiho“. Pomocou jeho inštrukcie a listovania v požičanej odbornej literatúre sa obohatili moje vedomosti o niektorých zázrakoch prírody. To, čo som sa dozvedel z knihy „Anatómie, morfológie a fyziológie včely medonosnej“ od autora A Schönfelda, vydaná Československou akadémiou zemédelských vied v Prahe roku 1955, nemôžem inak nazvať ako zázrak. Pokúsim sa zhrnúť, v čom spočívajú ohromujúce fakty, uvedené v citovanej publikácii. *Strediskom celého nervového systému, ktoré riadi a ovláda všetky životné diania v tele sú hubovité telieska v mozgu, v ktorých sa nachádzajú vyššie centrá inštinkívnych schopností a vlastností. Ak použijem na vyjadrenie množstva pojem objem, tak mozog včiel je 174 krát väčší ako všetky ostatné hubovité telesá dislokované po celom tele. V porovnaní ku veľkosti tiel matky, trúda a pracovníce, hlavy matiek a trúdok sú väčšie ako hlava pracovníc, ale majú menší mozog ako pracujúce včely. Čo sa týka môjho ucha, pri štúdiu riadiacej funkcie a činnosti mozgu včiel som sa dostal do podobného úvozu, ako pri hľadaní odpovede na doteraz nezodpovedanú otázku, čo bolo skorej na svete, vajce alebo sliepka. Včely konajú na základe „duševných schopností“ alebo len pudovo? Na základe prijatých všeobecne uznávaných teórií „duševné prejavy“ včiel a ich konanie sa zakladajú na zdedených pudoch. Avšak tento záver je prijateľný iba dovtedy, kým jednostranne sústredíme našu pozornosť na tie úkony a zvyky, ktoré každá včela rovnako prejavuje na základe zdedených pudov. Pudové konanie je prejavom zdedenej vlastnosti, ktoré sa nezakladá na skúsenostiach, získaných prispôbením sa na meniace sa životné podmienky po narodení. Napríklad výstavbu plustu alebo kŕmenie plodu vykonávajú včely na základe zdedených pudov. Ale keď z lariiev vyliahnuté mladé včely, tak zvané „mladušky“ sa pripravujú na plnenie zberu, okrem toho, že si musia osvojiť a rozoznať rôzne znalosti o tvare, forme, farbe, vône kvetov, musia nové poznatky uložiť do pamäti a podľa toho sa správať. Mladušky pred zahájením úlohy vylietajúcich pracovníc venujú na poznávanie okolia úľa niekoľko hodín, čo si ukladajú ako získanú skúsenosť do pamäti, na základe čoho sa orien-*

tujú keď sa vracajú k rodine. Keby vybraté mladušky z úľa pred prvým vyletením vypustili vo vzdialenosti 30-40 m od úľa, ani jedna by sa nedostal naspäť k rodine. Podobne ani ich učiteľky, vylietajúce staršie pracovníce by zabľúdili, keby nemali možnosť zoznámiť sa s novým prostredím, ak by ich vypustili zo škátule po premiestnení v určitej vzdialenosti od premiestnených úľov na novom stanovišti.

Často som navštevoval Oľvárske lesy. Riaditeľstvo poľesia využilo areál a niektoré miestnosti, patriace k horárni bývalého horára pána Červenáka, pre stanovište včelárstva Štátnych lesov. Po absolvovaní niekoľko kilometrov po lesných cestách mi dobre padlo posadiť sa na peň vyrúbaného duba, odkiaľ som mohol z bezpečnej vzdialenosti sledovať usilovné včely. Ten primerane dlhší oddych, okrem romantiky z estetického zážitku sledovania všetkého živého okolo mňa, prispel aj k získaniu nových poznatkov. Všimol som si, že sa včely nechovali rovnako za zdanlivo rovnakých podnebných a znáškových podmienok vtedy, keď moje zmysly nezaznamenali najmenšie odlišnosti meteorologické alebo v kvetenstve rastlín. Až neskôršie som sa dozvedel, že včely sa pamätajú na efekt zberu nektáru alebo peľu z predchádzajúcich dní za rôznych podnebných podmienok pre znášku v rôznej dennej dobe a preto konajú podľa získaných skúseností, zafixovaných v pamäti nezávisle od momentálne pôsobiacich meteorologických ukazovateľov, ako teplota, slnečné svetlo, relatívna vlhkosť vzduchu alebo elektromagnetický atmosférický náboj. To znamená, že úkony vykonávané na základe pamäti v určitom čase nie sú viazané na pôsobenie momentálnych podnebných podmienok. Dostal som odpoveď aj na otázku, prečo sa pracovné lietavky rovnako neusilujú zbierať nektár alebo peľ, počas celého dňa pri plnom rozkvetu kvetenstva. Pracovníce z niektorých úľov lietajú ako besné a druhé sedia zavesené v chumáči na letáčku. Zrazu sa pustia naplno do roboty. Pamätajú sa, ktoré rastliny produkujú najviac peľu alebo najsladší nektár v ktorej dennej dobe a vyčkávajú na vhodný čas pre zber. Z toho všetkého logicky vyplýva, že pamäť na skutočnosti, získané na základe skúseností, nie je prejavom správania sa na základe zdedených pudov.

Získané vedomosti mi nepomohli vyriešiť záhadu nevraživosti obyvateľov úľa č. 12. Otázka zostala nezodpovedaná, prečo vadím iba tej jednej včelej rodine a ostatným 29 rodín nie. Dovtedy som pracoval a plazil som sa s tou nerozlúštenou dilemou, kým kolega v r. 1970 nepremiestnil včelstvo. Tak ako to býva, že aj neprijemné zážitky sú niekedy dobré na niečo, platilo aj pichnutie včelou. Aspoň som sa naučil, ako eliminovať pôsobenie včelieho jedu priblížením alebo priložením horúceho predmetu na miesto vpichu. Efekt neutralizácie jedu teplom závisel od času vykonaného zákroku po pichnutí. V ďalších rokoch som sa dostal do styku už len s včelármi, v súvislosti s riešením ochrany proti kliešťovej invázii.

Po 32 ročnej pauze som sa dostal do blízkeho styku s včelárskym majstrom Kissom, ktorému som hneď nastolil otázku o mojej dileme o nepriateľstve dvánástky. O jeho odpovedi som veľmi nezmúdrel, ale som sa obohatil poznatkami po vypočutí novej lekcii. U včiel je silne vyvinutý obranný a útočný inštinkt. Ich agresivita sa nezakladá na vrodenej zlomyseľnosti, ale na zdedenom púde sebaobrany

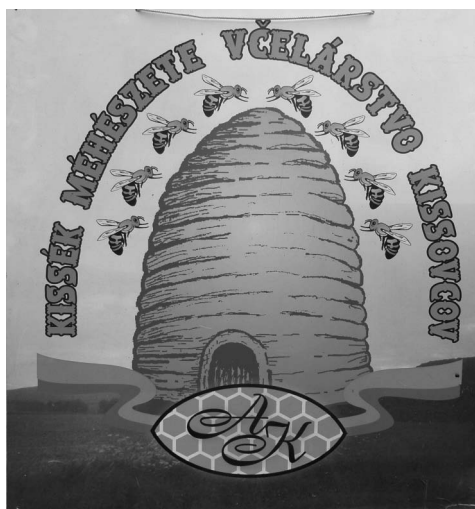
od slobodne žijúcich nezdомácnených predkov, čo sa cez mnohé tisíc ročia zakotvili medzi dedičné pudy včiel. Spája sa so zvykom medveďov, ktoré s obľubou vykrádajú plodiská plné cenných bielkovín, ktoré medvede potrebujú do zásoby pred ukladaním sa k zimnému spánku. Proti rabovaniu medveďa sa bráni celé rodina. Ani skúsenosti tých chlpatých zlodejov sa nedajú podceňovať. Aj medvede vedia, kedy môžu zaútočiť, ako môžu úle premiestniť a odlákať celý roj včiel od materského úľu do potrebnej vzdialenosti, s čím ich popletú. Poberú úle do určitej vzdialenosti od stanovišťa kde ich rozbijú. Včely sa vrátia na pôvodné miesto úľa a medveď sa nenarušene môže tešiť z úlovku. Bývali sme v horárni polesia v horskej doline na úpätí Nízkych Tatier v Balážoch, kam kolega včelár zo Šiah chodieval kočovať na horské pastviny. V noci medveď odniesol 8 úľov na vzdialenosť 50 m od stanovišťa, kde ich rozbil a vyraboval. Že medvede rabujú kvôli medu je pravdou len pre rozprávkové bytosti, laikov a pre nedostatočne informovaných včelárov i keď je pravdou aj to, že medvede neodmietnu ani plasty naplnené medom. Včely menej dôverujú pohybujúcim sa živočíchom tmavej farby a osobám v tmavších oblekoch, čomu sa nedivím, veď tam, kde žije ľadový medveď medonosná včela by zamrzla. Keď sa k úľu približuje čo len trochu intenzívnejšie voňajúca alebo páchnuca podozrivá postava, už len ten cudzí pach vie včely vydráždiť k útoku. Prieskumné včely vyhľadávajú viac odkrytú časť tela, aby ľahšie mohli zapustiť žihadlá do nechránenej kože a ešte pred samovražednou smrťou si naposledy zatancujú a stačia odovzdať informácie pre druhé „bojovné amazonky“. Včelia rodina z dvanástky prežila pohromu v Balážoch. Vrátila sa domov a ešte agresívnejšie dobiedzala. Ale aké je to vinohradníctvo, keď vincúr musí byť oblečený cez horúce dni, nesmie sa potiť, nemôže piť pivo a používať voňavé mydlo alebo pleťovú vodu po holení. Dostal som odpoveď na otázku v čom spočíva tajomstvo bieleho plášťa a prečo sú agresívne včely, ale na tú nie, prečo ma neznášajú včely len z včelej rodiny č. 12. Kolega sa snažil vysvetliť správanie sa dvanástky tým, že je najsilnejšou rodinou v jeho včelstve, ktorá sa vyznačuje s najbohatšou znáskou. To je možno iba zhoda náhod, čo sa nemôže zovšeobecniť ako prijateľný argument agresivity ako vlastnosť silných včelích rodín.

Panoráma na „Fokhad'máš”

Emblém podniku

Firemná tabuľa detail

Firemná tabuľa detail

O nás bude reč (manželia Alexander a Anna Kiss)

Pojazdný včelín

Pekne zoradené na stojanoch

Aj o nás padne pár slov

Pracovisko včiel

Rastie silná včelia rodina

Keď sa rodine dari

Letné napájadlo včiel

Zimné napájadlo s ohrievačom vody

Čo by sa včelárovi nemalo prihodiť

SLOVENSKÝ ZVÄZ VČELÁROV

OSVEDČENIE

o akosti medu

Alexandra Kissa

Hont. cesta 57, Šahy

vydávané na základe laboratórnej analýzy medu,
účasti v súťaži o najlepší med AX 2006,

dodržiavania ustanovení týkajúcich sa právnych predpisov, zákonov o potravinách,
veterinárnej starostlivosti, ochrane spotrebiteľa, zdraví obyvateľstva, predpisov
týkajúcich sa výroby, spracovania, dopravy, skladovania a odbytu medu
v ich platnom znení.

Bolo konštatované, že med vyrábaný majiteľom osvedčenia
má vynikajúce kvalitatívne parametre, zodpovedá zväzovej norme kvality
a akosti číslo 1 / 2006. Majiteľ osvedčenia pri ošetrovaní včiel, získavaní,
skladovaní a balení medu dodržiava zásady správnej výrobnnej
poľnohospodárskej praxe, preto má právo na označenie svojho medu používať označenie

SLOVENSKÝ MED

a používať ochrannú známku,

číslo 214 649 priemyselného vzoru - Slovenský med, zapísanú
Úradom priemyselného vlastníctva Slovenskej republiky v registri ochranných známk
na vlastníka Slovenský zväz včelárov, v tvare

0036 / 214 649

V Bratislave 2. februára 2007

genmjr. v.v. Ing. Ľudovít Gál
predseda Slovenského zväzu včelárov

Ja im rozumiem

Príprava pekla

Nenávidené riešenie

2. kapitola

Sága o veľkom včelárovi

Náhodné stretnutia

Šestnásť školských rokov som učil žiakov Stredného odborného učilišťa o základoch veterinárstva. Často som zaskočil suplovať priateľa inžiniera Ladislava Ballu, učiteľa zootechniky. Tým sa znásobil počet tých troch hodín, ktoré boli vymedzené pre hodiny veterinárstva na jeden týždeň. Nemal som rád, keď ma žiaci oslovovali pán profesor alebo pán učiteľ, lebo z titulu mojej profesie aj pred tabulou som bol zverolekárom. Možno mylne som bol toho názoru, že cez mnohé roky učiteľovania sa povolanie zdeformuje na diagnózu. Vychutnával som toto vedľajšie zamestnanie. Možno, že mi poskytlo viac výhod, ako aj to, čo som ja mohol odovzdať žiakom. Mohol som sa zdokonaľiť v praktickej rétorike, bol som nútený premyslieť koncipovanie odborných prednášok, aby boli zrozumiteľné pre žiakov bez používania cudzojazyčnej odbornej terminológie, spoznal som mnohých rozdielnych ľudí, prehĺbili sa moje schopnosti vycítiť povahové vlastnosti tej-ktorej osoby. Za najväčší prínos pokladám, že som sa naučil patrične oceniť a ctiť prácu pedagógov. Na ovzdušie vonkajšieho prostredia alebo maštali som bol zvyknutý. Moja vyučovacia hodina o základoch veterinárstva bola vždy prvou vyučovacou hodinou a kým som pri suplovaní nevyučoval päť hodín za sebou, nemohol som cítiť utlmujúce pôsobenie vydýchaného vzduchu, aj napriek vetraniu cez prestávky.

V roku 1972 na post predsedu zlúčeného jednotného roľníckeho družstva sa dostal Karol Kecskés. Požiadal vedenie Štátnej veterinárnej správy prostredníctvom riaditeľa Okresného veterinárneho zariadenia o povolenie, aby ma mohol zamestnať na dobu neurčitú, ako pomocného poradcu pre živočíšnu výrobu, čo by som vykonával v čase mimo povinnej pracovnej doby pre vedúceho veterinárneho strediska.

Predseda už mnoho počul o kvalitách pracovníka Alexandra Kissa, ktorého aj osobne poznal ako športovca zo športového ihriska, kde vynikal so svojim výkonom vo volejbalovom družstve a na atletickej dráhe. Vyhľadal ho na pracovisku v Kukučínove. Podarilo sa mu presvedčiť Šaňa, aby sa nastahoval do odkúpeného rodinného domu v Šahách. Ponúkol zamestnanie aj pre jeho manželku Anku. Šaňovi prideliť úlohu zootechnika farmy v Šahách a onedlho ho poveril s funkciou hlavného zootechnika združeného podniku. V r.1974 si zobral na starosť odchov plemenných prasničiek Šaňov svokor pán Pavel Balla, čo bola ďalšia dobrá voľba, pretože pod starostlivosťou vynikajúceho ošetrovateľa a vedenia kvalifikovaného zootechnika sa podarilo odchovať a speňažiť mnohé prasničky, ktoré predsedovia bonitačnej komisie pán Mócik a Ing. Šoltés zaradili do triedy elita rekord. Takto som sa znovu stretol s mojim bývalým žiakom so Saňom Kissom. Rozmarný osud režíroval náš život tak, že od tohto stretnutia v r. 1972 sme už kráčali po rovnakej vydláždenej ceste, raz veľmi tesne, bok po boku, inokedy trochu vzdialenejšie od seba a niekedy ruka v ruke za spoločným cieľom.

Vo veľkochove JRD okrem úloh poradcu pre živočíšnu výrobu som vykonával všetky veterinárne preventívne a liečebné úkony ako obvodný zverolekár. V živočíšnej výrobe okrem nového hlavného zootechnika pracovali ešte traja zootechnici fariem a pôvodný veterinárny pracovník VS. Pre všetkých pracovníkov v živočíšnej výrobe platil môj zákaz vykonať svojvoľne taký zákrok na zvierati, ktorý patril výhradne do kompetencie zverolekárom. Okrem Šaňa to všetci veľmi radi dodržali. Šaňo prišiel z Kukučínova, kde pracoval ako zootechnik po boku obvodného zverolekára, ktorý využil záujem a ochotu šikovného ambiciózneho mladíka v prospech svojho pohodlia. Nie len, že ho zasvecoval do vykonávania odborných zákrokov, ale ho ešte aj posmeľoval a nabádal a prakticky ordinoval cez telefón. Nikto nenamietal nič, lebo veterinárna starostlivosť o zvieratá vďaka zootechnikovej šikovnosti bola zabezpečená. Končilo sa s konštatovaním, ktoré vyjadril riaditeľ OVZ v poznámke na adresu kolegu, že ľahko je zverolekárovi, kde je Šaňo Kiss zootechnikom. A teraz som sa ocitol s mojimi úplne odlišnými zásadami tvárou v tvár s človekom, ktorý bol zvyknutý na iné zverolekárske maniere. V pracovnom kolektíve a poľnohospodárskych podnikoch, ktoré patrili do pôsobnosti veterinárneho strediska som presadzoval zásadu, aby technickí pracovníci v živočíšnej výrobe okrem im stanovenej náplne práce a poskytovania prvej pomoci v naliehavých prípadoch nevykonávali iné veterinárne zákroky. Nie preto, že som ich podceňoval, že nie sú schopní vykonať rutinné úkony, ale bola to jediná možnosť ako zabrániť neodbornej manipulácii s antibiotikami, narkotikami, hormonálnymi prípravkami a inými liečivami, pri podávaní ktorých je nutné dbať na predpisy a na stav individuálneho pacienta. Keď som sa dozvedel, že Šaňo už pred mojim príchodom odobral zadržané lôžko u kravy, ku ktorej ma zavolať ošetrovateľ, dôrazne som ho upozornil, že si musí odvyknúť od takého nedovoleného počínania, napriek tomu, že som musel uznať, že úkon vykonal odborne, že som mu nemohol nič iné vytknúť. Musel som priznať, že všetky úkony, ktoré vykonal pod zámienku poskytovania prvej pomoci vykonal odborne a preto sa medzi nami vyvinul akýsi kompromisný pomer. Šaňo sa snažil obmedziť svoju kuratívnu aktivitu a ja som zase použil pštrosí spôsob obrany, čo oči nevidia, to srdcu nebolí. Až po uplynutí niekoľko rokov, kedy už veterinárne strediská neexistovali, dozvedel som sa od kolegu v dôchodku, že pri ošemetnej situácii, kedy si nevedel poradiť s komplikovaným pôrodom u kravy, Šaňo vykonal úspešne embriotómiu pomocou krytého noža a prstného nožika s prsteňom podľa Günthera. Náročný zákrok, ktorý vyžaduje dobrú odbornú prípravu, vôľu pôrodníka a fyzickú námahu, s akým sa v tej dobe mohol pochváliť len málo z praktizujúcich zverolekárov v teréne. Nakoniec sa vyriešila situácia bez problému s pribúdaním denných zootechnických povinností, kedy Šaňovi nezostal čas na podobné vedľajšie aktivity. Uznal som, že tá uštipačná.. poznámka riaditeľa OVZ na adresu kolegu z Kukučínova vystihovala pravdu, ktorá v modifikovanej forme platila aj na moju činnosť poradcu. *Bolo ľahko zverolekárovi presadiť sa a dosiahnuť dobré výsledky v živočíšnej výrobe, kde jeho partnerom bol taký zootechnik ako Alexander Kiss.*

Šaňo viackrát naznačil, že na jeho záujme o veterinárstvo mám určitý podiel z čias mojej pedagogickej činnosti. A kto by sa v duchu nepotešil takému výsledku? Spoločne sme sa tešili dosiahnutým výsledkom, ktoré sa prejavili zvýšeným efektom v objeme a v kvalite výroby s následným zvýšením ekonomických ukazovateľov. Na základe spoločne vypracovanej koncepcie sa nám podarilo zdvojnásobiť produkciu surovín pre potravinársky priemysel, založiť kontrolný chov plemenných prasníc, plemenných baranov Merino a bahníc. Športovec atletickej postavy, zootechnik Šaňo Kiss, s rovnakým zánietením sa usiloval o dosiahnutie dobrých výsledkov v športových disciplínach a v živočíšnej výrobe. Chov domácich zvierat v správnych zoohygienických podmienkach bol Šaňovou srdcovou záležitosťou. Citlivo reagoval na vzniknuté nedostatky v živočíšnej výrobe, zavinené inými osobami.

S úbytkom osvedčených pracovníkov v živočíšnej výrobe, ktorí postupne odchádzali do dôchodku rástol počet riadiacich technických kádrov z absolventov stredných a vysokých škôl. Oproti zvyku mladých poľnohospodárov z predvojnových gazdovských rodín, ktorí po získanej kvalifikácii zotrvali v prvovýrobe ako výkonní pracovníci, synovia družstevníkov po skončení odborných škôl boli ochotní pracovať v poľnohospodárstve iba na riadiacej úrovni. V základných organizáciách komunistickej strany pribudli samozvaní poradcovia a kritici zo súdruhov, ktorí uverili, že stranická legitimácia je aj dokladom oprávňujúcim rozhodovať o odborných veciach. Vznikla nepriaznivá situácia keď na „jednom smetisku sa objavilo viac naježených, nevraživých kohútov“, ktorí vzájomným osočovaním za chrbtom sa snažili druhému „vraziť dýku medzi lopatky zo zálohy“. Mohutná Šaňová telesná postava je schránkou citlivého srdca, skromného, svedomitého, korektného „*veľkého človeka*“, s čím sa podstatne líšil od ostatných technikov. Nebol ochotný ďalej bojovať s agresívnymi karieristami. Vymenil zamestnávateľa a pokračoval v zootechnickej práci na novom pracovisku v JRD Tupá. Aj naďalej sme sa často stretávali, lebo aj JRD Tupá patrilo do mojej právomoci z titulu funkcie vo veterinárnej službe. Šaňo čoraz častejšie sa vyjadroval, že by rád pracoval ako veterinárny technik, na výkon ktorého má uznanú kvalifikáciu maturitou na strednej odbornej technickej škole zootechnického zamerania. Sľúbil som mu, že pri prvej príležitosti rád vyhoviem jeho túžbe. V tom čase bol na veterinárnom stredisku rušný pohyb s príchodom a odchodom veterinárnych pracovníkov. Štátna veterinárna správa zrušila zamestnanie veterinárnych pracovníkov, ktorých nahradila s veterinárnymi technikmi. Bývalí pracovníci sa museli rekvalifikovať, aby získali oprávnenie, absolvovaním skúšok na strednej škole veterinárnych technikov alebo zootechnikov. Z pôvodných veterinárnych pracovníkov požadovanú kvalifikáciu získali dvaja a tak dve miesta zostali neobsadené. V živočíšnej výrobe v JRD Tupá dosť panovalo rozporuplné ovzdušie a Šaňo mal problém zabezpečiť sály styk pracujúcimi u zvierat pre nejednotnosť stanoveného pracovného času na jednotlivých strediskách, a s dochádzkou na pracoviská na rôznych farmách. Pre radosť nás oboch som mohol privítať veterinárneho technika

Alexandra Kissa v našom kolektíve. Keď spätne hodnotím dopad udalosti, ktoré sa udiali po zmene zamestnania Šaňa, musím konštatovať, že naša služba získala výhody a Tupá utrpela nenahraditeľnú škodu.

Od roku 1958 do 1989 som zastával funkciu vedúceho kolektívu v štátnej veterinárnej službe. Za 31 rokov sa v kolektíve vystriedalo 14 veterinárnych pracovníkov a veterinárnych technikov. Pri hodnotení kvality zamestnanca z aspektu ich vrodenej inteligencie, povahových rysov, prístupu ku práci, ochoty, kolektívneho cítania, slušnosti a zodpovednosti, dvaja vysoko vyčnievali nad hlavami ostatných. Z tých dvoch veterinárny technik Šaňo ešte viac vyčnieval nielen so svojou postavou, ale aj so svojou psychikou a kladnými ľudskými vlastnosťami.

A.K. veľký poľnohospodár

V septembri 1989 sa na krátky čas sa rozišli naše cesty. Vtedy ja som zmenil pracovisko. O tri roky by bolo k tomu došlo podobne, keď v r.1992 zanikli veterinárne strediská a tým zaniklo aj zamestnanie veterinárnych technikov. Po zmene spoločenského zriadenia organizačné zmeny na úseku zabezpečenia veterinárnej starostlivosti sa citelne dotkli aj veterinárnych lekárov. KVL SR neudelila licenciu pre výkon súkromného zverolekára mladým kolegom, ktorí odpracovali menej, ako päť rokov v štátnej službe a novým absolventom. Boli evidovaní v skupine čakateľov. Mnohí si našli uplatnenie vo farmaceutických podnikoch, iní zasa hľadali šťastie v súkromnom podnikaní v oblasti výkupu, predaja zvierat, v menšom rozsahu chovali zo záľuby alebo hospodárske zvieratá. Vlastníci zverolekárskeho diplomu zamestnaní mimo svojej profesie veľmi rýchlo zabudli na stavovskú etiketu a kolegiálnu a ich prioritným záujmom bol dosiahnuť čo najväčší zisk za každú cenu, často aj ignorovaním platných predpisov a zásad týkajúce sa regulárnosti podnikania (nedovolený predaj niektorých prípravkov, činnosť „psej mafie“, pašovanie a výroba kŕmnych zmesí, nekontrolované presuny zvierat a výroba potravín bez oprávnenia).

Vládna garnitúra nastupujúca na čelo prestavby spoločenského zriadenia a ekonomiky po Nežnej revolúcii nasľubovala hory-doly pre záujemcov o poľnohospodárske súkromné podnikanie. Veterinárny technik Alexander Kiss začal hospodáriť na rozlohe pozemkov 107 ha okolo farmy zvanej Fokhagymás, ktoré pôvodne patrili do vlastníctva veľkostatkára Wolnera. V tom čase už bol vlastníkom väčšej časti majetku. Ešte predtým, ako vytvoril vhodné podmienky pre uskutočnenie svojich smelých plánov, organizoval a nasmeroval výrobu na okamžité speňažiteľné produkty, aby zo získaných prostriedkov mohol splácať úver, iné finančné záväzky, nákup materiálnych prostriedkov a vytvoriť základ pre realizáciu plánovaného rozvoja hospodárstva. Upravil maštalné priestory bývalého majera a obnovil v nich chov hospodárskych zvierat. Požiadal banku o úver pre zabezpečenie počiatočných väčších investícií na nákup rôznych výrobných prostriedkov. Ku žiadosti musel predložiť podrobný investičný zámer. Pokladal som za pocit, keď ma Šaňo požiadal o pomoc pri vypracovaní investičného zámeru. Všetomžne som sa snažil, aby vypracovaný zámer mohol čím skôr pripojiť ku žiadosti o úver. Pláno-

vaný výrobný zámer podľa druhu a množstva bol doplnený s podrobnou finančnou kalkuláciou za aktuálneho stavu ponuky a dopytu na trhu. Rastlinnú výrobu zameriaval na pestovanie produktov, ktoré okrem predaja mohli byť zaradené aj do krmovinej základne pre zvieratá chované na farme. Výrobu zeleniny zameriaval najmä na pestovanie paradajok a v menšej miere na rôzne bežné druhy domácej zeleniny. Živočíšnu výrobu zameriaval na chov dojníc, oviec, nosníc a ošipovaných. Sprievodným ukazovateľom premysleného výrobného zámeru bol navrhnutý spôsob ako zabezpečiť obrábanie pôdy, pestovania rastlín a chov zvierat s použitím výrobkov chemického priemyslu v minimálnom rozsahu, s čím Šaňo ďaleko predbehol volanie dnešných ochrancov životného prostredia na urýchlené prijatie účinných opatrení proti znečisteniu životného prostredia a globálneho otepľovania zeme. Podnikateľský zámer obsahoval presné údaje o spôsobe, mieste, množstve výroby produktov a spôsob speňaženia na základe zmlúv s odoberateľmi. Banka prijala zámer a poskytla žiadaný úver. Šaňo sa mohol pustiť do premeny zámeru do reálneho stavu na vlastnej farme.

Rodinná trojica Šaňo, manželka Anička a syn Alexander, takmer sami opravili už zanedbaný byt bývalého baču. Do leta ho skompletizovali inžinierskymi prvkami a premenili ho do obývatel'ného stavu. Podobne upravili aj opustené maštale, a vybavili ich so základným technickým vybavením. Sympatická pracovitá manželská dvojica sa nasťahovala do nového skromného rodinného hniezda, ktoré vymenili za priestranný mestský byt v rodinnom dome. Teraz ho používali skôr len príležitostne, lebo z tých 24 hodín dňa sa už neušlo na „hore-dole cestovanie“. S obdivuhodnou usilovnosťou zabezpečovali všetky práce okolo zvierat, v záhradníctve, pri výrobe domácich produktov potravín a pri ich speňažení prostredníctvom drobného predaja na trhu. Stihli sa postarať aj o včely a drobné domáce zvieratá vrátane odchovu štyroch roztomilých šteniat Bernardínov.

Na začiatku hospodárenia sa všetko vyvinulo veľmi sľubne. Šaňo rozumne využíval finančné prostriedky investovaním do nákupu obrábacích, zberných a ťažných strojov a do budovania inžinierskych sietí v zariadeniach pre zvieratá. Strojový park a obhospodaroval so svojim synom a s tromi stálymi zamestnancami, ktorí s manželkou Šaňa sa starali aj o zvieratá. Manželia sa snažili o zaistenie základných zásad zoohygiény a hygieny pri domácej výrobe potravín. V zeleninárstve využívali sezónnych pracovníkov v rozsahu akútnej potreby. Vďaka Šaňovej húževnatosti a vytrvalosti sa mu podarilo zabezpečiť zmluvný odber produktov veľkoodberateľmi z Popradu a z blízkeho okolia, ako boli Zelovoc, Milex, Taurus a získať stálych odberateľov domácich mliečnych a mäsových výrobkov, zeleniny, mlieka, vajec a medu pomocou drobného predaja. Keď sa Šaňo dozvedel o propagovaní štátom podporovanej ekoturizme, rozhodol sa rozšíriť možnosť drobného predaja s využitím aj takej možnosti. Aj náhodná návšteva zabúdanej dvojice na motorke z Holandska, ktorých pohostil a ubytoval na jednu noc na svojej farme, ho inšpirovala na podanie žiadosti o uznanie farmy pre ekoturistiku Úradom pre riadenie ekoturistiky v Banskej Bystrici.

V sieti podliakov bez zábran

Cez líčenie udalostí z mojej veterinárnej praxe v spojitosti s včelármi a včelami, spoločenskými zmenami a so známosťou hlavného hrdinu deja sa dostávam ku podliakom. o ktorých bude reč v ďalšej kapitole. Skutočnosť, ktorá zmenila život celej rodiny môjho priateľa bola výsledkom aktivity v danom období existujúceho podsvetia. Príbeh by sa hodil ako scenár pre „krimifilm“, navrhnutý na udelenie ceny Oskara.

Pred rokom 1989, ešte pred radikálnej zmene spoločenského systému, v tej turbulentnej politickej situácii, vyrástli karieriisti túžiaci po moci, oblečení do „červeného odevu“. Po Nežnej revolúcii sa snažili skrývať za chrbtom propagátorov pravej demokracie, ktorých onedlho zmietli z rečníckeho pódia a vopchali sa do mocenských štruktúr, kde pokračovali vo svojej kriminálnej činnosti obohacovaním sa pomocou podvodu. Dominujúca jasná ružovo žltá farba, symbolizujúca sľubovaný úsvit radostných dní pre občanov, rýchlo bledla a pre mnohých poriadnych občanov sa zmenila na smútočnú čiernu farbu.

Pôvod v dnešných dňoch medializovanej kriminálnej činnosti spočíva v spoločenskej nerovnosti v protekcionizme rozšírenej v poslednej tretine existencie totalitného režimu. Dostať sa na vysokú školu bolo vtedy umením, hlavne na štúdium humánnych disciplín, ako právo, ekonomika, medicína. Uchádzači z rodín politickej hierarchie a novo zbohatlíkov boli vo výhode. Za intervenciu „papalášov“ za prijatie ich detí na vysokú školu mohli vplyvní mocipáni poskytnúť protislužbu formou „materiálnej výpomoci alebo pridelovania funkcií. Absolventi vysokých škôl z takých rodín prakticky „nasávali už s materským mliekom náklonnosť na korupciu“. Získanú odbornosť nepotrebovali pre svedomité vykonávanie svojho povolania, ale ako clonu na zakrývanie nekalého spôsobu získavania materiálnych výhod. Novinári, historici, politici dneška až teraz sa snažia odkryť dôsledky organizovanej zločinnosti, ktorá zbavila života alebo zbadačila mnoho poctivých občanov a rodín a ktoré pre cieľené prietahy súdov doteraz neboli odhalené.

Po roku 2002 som pokračoval bez zmeny pôsobiska vo výkone veterinárnej starostlivosti ako súkromný zverolekár na základe udelenej licencie KVL SR (Komora veterinárnych lekárov Slovenskej republiky). V tom čase začal Šaňo hospodáriť na svojej farme, kde obnovil chov hospodárskych zvierat. Pred rozdelením pôsobnosti rajónov pre výkon štátnej objednávky RVS (Regionálna veterinárna správa) medzi zmluvnými zverolekármi som vykonal úkony aj u Šaňa keď ma o to požiadal. Po rozdelení kompetencií medzi súkromnými zverolekármi Šaňová farma pripadla šahanskému kolegovi. V snahe vyhnúť sa konfliktom za konkurenčné nedorozumenia som obmedzil služobný styk so Šaňom, čím sa v značnej miere zúžil náš kontakt. Preto ma zaskočila a prekvapila správa o urýchlenej likvidácii Šaňovho hospodárstva, ktorý si z neho ponechal jedine včelstvo.

Na začiatku jeho hospodárstva som častejšie navštevoval Šaňa. Bol som prítomný pri riešení nepríjemných situácií, kedy napriek zmluvného záväzku niektorá firma neodobrala včas rýchlo kaziacu sa zeleninu. V takých prípadoch sa potvrdila

Šaňová rozumná predvídavosť. Nevykúpenú zeleninu použil na kŕmne účely ešte pred jej znehodnotením. Pre výrobcov postupne narastali ťažkosti v odbyte produktov prílivom dovážaných lacnejších potravinových článkov do veľkých obchodných centier. Paralelne so znižovaním príjmov sa zvyšovali nákupné ceny produktov potrebných pre intenzívne hospodárenie. V niektorých prípadoch situáciu zaťažovali aj iné objektívne ťažkosti, zužujúce rodinu alebo aj škodlivé vplyvy nepriaznivého počasia.

Príroda sa riadi podľa vlastných zákonov, ktoré často sú odlišné od honosných plánov ľudí. Obrovská povodeň v roku 1998 odplavila úspešne sa vyvíjajúce gazdovanie Kissovcov. Zdevastoval ovocie vydobyté ťažkou húževnatou usilovnou prácou. Valiacu vodu z vyholených strání Olváru nestačil odvádzať rovnomenný potok, ktorý sa premenil na dravú rieku a spolu so spodnou vodou sa rozliala po celej ploche doliny Fokhagymásu. Voda neušetrila ani siatiny, ani hospodárske budovy, domáce zvieratá, ani skládky a sklady krmív. Finančnú a materiálnu škodu musela rodina nahradiť vlastnými silami a z vlastných zdrojov vložením do obnovy hospodárenia svoju húževnatosť, vôľu a usilovnosť. Úhrada za škody v hodnote 30.000 Kčs, ktoré sa im podarilo získať, bola iba almužnou oproti vzniknutým škodám.

Vedel som o týchto ťažkostiach. Pre zriedkavé stretnutie som už nebol so Šaňom v takom blízkom styku, aby ma zasvätil do tajomstva pravej príčiny skrachovania. Rozhodnutie Šaňa o ukončení farmárskeho hospodárenia som roky mylne dával do súvislosti s uvedenými nepríjemnosťami.

Z nežnej revolúcie veľmi rýchlo vymizla neha. Politici, ktorí sa dostali na čelo vlády a hlásili sa ak bojovníci za nastolenie demokratického systému a rešpektovania ľudských práv, servírovali na stôl verejnosti demokraciu zabalenú do „najdrsnejšieho brúsneho papiera“. Zákonodarstvo, právo a bezpečnosť sa dostali do rúk takým Mečiarovcom, Leksovcem a podobným korupčným osobám. Nie náhodou sa v takom ovzduší množili Černákovci, Piťovci, Pápayovci, Sikorovci a počet nimi popravených mŕtvi. Roky sa im podarilo skrývať sa pod daždníkom skorumpovanej justície, kým sa dostali na ľavicu obžalovaných. Na základe presadzovania Mečiarovej doktríny o urýchlennom vytvorení bohatej kapitalistickej spoločenskej vrstvy, rýchlo rástol počet miliónárov, ktorí pomocou takzvanej privatizácie verejného majetku, čo premenili na legalizovanú, organizovanú, verejnú krádež, dostali sa bez práce k miliónom. Z túžby rýchlo zbohatnúť bez práce sa rodili podliaci bez zábran. Tí, ktorí sa priamo nedostali k válovi, nahradili trestnou úlisnou špekuláciou sa dostať ku korytu. Siahali na majetok, ktorý pôvodní vlastníci vytvorili poctivou prácou.

Pred mnohými rokmi ako chlapec som hltal príbehy z dobrodružnej literatúry. Čítal som o zlatokopoch z Klondiky v knihe od Jacka Londona. Bol som rozhorčený nad krutosťou špekulantov, ktorí v rukách s potvrdením vlastníckeho práva na baňu a z neho vydolovaného zlata, mávali pred nosom zrobených baníkov, ktorí vyliezali na povrch po krvopotnom ťaraní. Ťažko som si to predstavoval, že sa to v skutočnosti stalo. Mýlil som sa v oboch prípadoch. Aj v prípade zlatokopov, aj v prípade neúspechu Šaňa. Pri náhodnom stretnutí známeho právnikovi som sa

dozvedel o skutočnej príčine zrieknutia Šaňa pokračovať v úspešne rozbehnutom farmárčení. Prezradil iba toľko, že dôverčivý poctivec, Alexander Kiss, sa stal obeťou smečky krvilačných ľudských hyen. Viac neprezradil, lebo ho niektorí členovia smečky upozornili na možné neblahé následky, ak by sa preriekol. Tajomstvo o detailoch si zobral so sebou do hrobu ešte predtým, ako vznikli možnosti na zverejnenie podobných praktík, čoho sme dnes svedkami.

A.K. včelár

Kočovanie včelstiev v značnej miere prispelo ku plošnému rozšíreniu nákazlivých ochorení včiel. Vzniknutú nákazovú situáciu môžeme nazvať ako osožnú výlučne z egoistického vzorného uhla, lebo bez nej by som nebol doplnil moje všeobecné vedomosti o včelách a neprehľbil praktické skúsenosti v diferenciálnej diagnóze, čo som predtým ovládal iba v teoretickej rovine.

Zo zmotaného kľbka sa mi už podarilo vymotať nitky, spojením ktorých som mohol zviazať kapitoly o príbehu Alexandra Kissa študenta, zootechnika, veterinárneho technika, úspešného podnikateľa, a obete mafiánskych praktík. Príbeh o človeku, ktorý svoje sny dokázal premeniť do reality, ale krutý osud mu nedoprial tešiť sa z nich dlhšiu dobu. Príbeh o úderoch, ktoré by mnohých zlomilo. Príbeh, ktorý môj hrdina bral ako fakty, z ktorých treba brať ponaučenie. Príbeh, ktorý zocelil človeka aby ešte húževnatejšie išiel za svojim cieľom.

Silné duševné a telesné vypätie znamenali obrovskú záťaž, čo sa prejavila podlomeným zdravotným stavom trpiteľa. Príznaky nepravidelnej srdečnej činnosti donútili Šaňa podrobiť sa lekárskemu ošetreniu a nimi odporúčanému oddychu, čo pre takého aktívneho človeka sa rovnalo trestu. Zdá sa, že Všemohúci predvídavo nasmeroval zmýšľanie Šaňa, ktorý príznaky zhoršenej srdečnej činnosti bral ako memento a včas uplatnil opatrenia na záchranu minima rodinného majetku. Vlastníctvo mestského rodinného domu previedol na dcéru a samostatný obytný okál s príslušným 4 ha pozemkom na syna.

Toto rozhodnutie zachránilo rodinu od totálnej straty majetku potom, ako taký dôverčivý, svedomitý človek, ktorý si nevedel ani predstaviť, že by konal niečo mimo dovolených noriem sa stal obeťou mafiánskeho sprisahania. Musel okamžite konať, aby zabránil hroziacej exekúcii. Bol donútený prediť prosperujúci poľnohospodársky podnik aj za úžernícku cenu, ponúknutú prešibaným kupujúcim. Zo získaných finančných prostriedkov mohol splatiť záväzky Poľnobanke. Referentka správy banky pani Sedilková si nevedela vysvetliť, čo viedlo úspešného podnikateľa ku likvidácii prosperujúceho podniku. Šaňo pod tlakom členov podsvetia nemohol jej poskytnúť vysvetlenie, aby sa vyhol ďalším nepríjemnostiam.

Keď sa od úderov stmelenej rodine podarilo spoločnými silami a s odhodlaním prekonať ťažkosti, mestský rodinný dom so záhradou a okál s pozemkom sa stali základom zveľaďovania včelárstva na podnikateľskej úrovni.

Niekedy život a osudy ľudí sa vyvíjajú závisle od náhod. Keď sa uberajú dobrým smerom, hovoríme o šťastí, v opačnom prípade o smole, hoci aj šťastie praje

vo väčšine prípadov cieľavedomým, šikovným, kreatívnym ľudom. Prípad môjho priateľa potvrdzuje, že sa dá pevne udržať v ruke uchopený „chvostík prasat'a pri-nášajúceho šťastie“.

Šanyo sa dostal do vytúženého zamestnania a začlenil sa do kolektívu veterinárneho strediska v Šahách. Vďaka svojmu záujmu o prácu, šikovnosti, zručnosti a pracovitosti, stihol ukončiť pridelenú prácu v kratšej dobe ako druhí veterinárni technici. Takto získaný „voľný čas“ využil na pestovanie včiel. V rokoch 1970-1976 sa staral o 15-30 včelích rodín. Prvé úle umiestnil v záhrade pri mestskom dome, a postupne ako rozrastalo včelstvo, našiel vhodné miesto na jeho umiestnenie v bývalej bani na piesok v tešmackom chotári pri stanovišti včelstva včelára Ladislava Fendiaka. Neskôr odkúpil pojazdny včelín od včelára Maráka od ktorého odkukal praktické technické fity. Na začiatku 19. storočia podnikateľ Wolner vybudoval farmu v doline zvanej Fokhagymás. Na okolitých kopcoch agátové lesy spolu s lúčnym kvetenstvom a kvetenstvom pestovaných kultúr vytvárajú ideálne prostredie pre včelstvá. V budove pôdorysu L umiestnil v kratšom krídle budovy jednoizbový birešský byt a v dlhom hospodárske priestory a maštal'. Po poštátnení majetku farma bola začlenená do pôsobnosti JRD a bola skompletizovaná ľahkými stavbami pre ovce a so spevnenými skládkami objemových krmív a maštal'ného hnoja. O 100 m ďalej od základnej farmy postavili rekreačnú budovu, obytný dom „okál“, ktorý pôvodne mal súžiť na organizované stretávanie sa komisie a šľachtiteľov oviec. Táto budova a k nej patriaca provízorne kôlna a záhrada zostali majetkom Kissovcov.

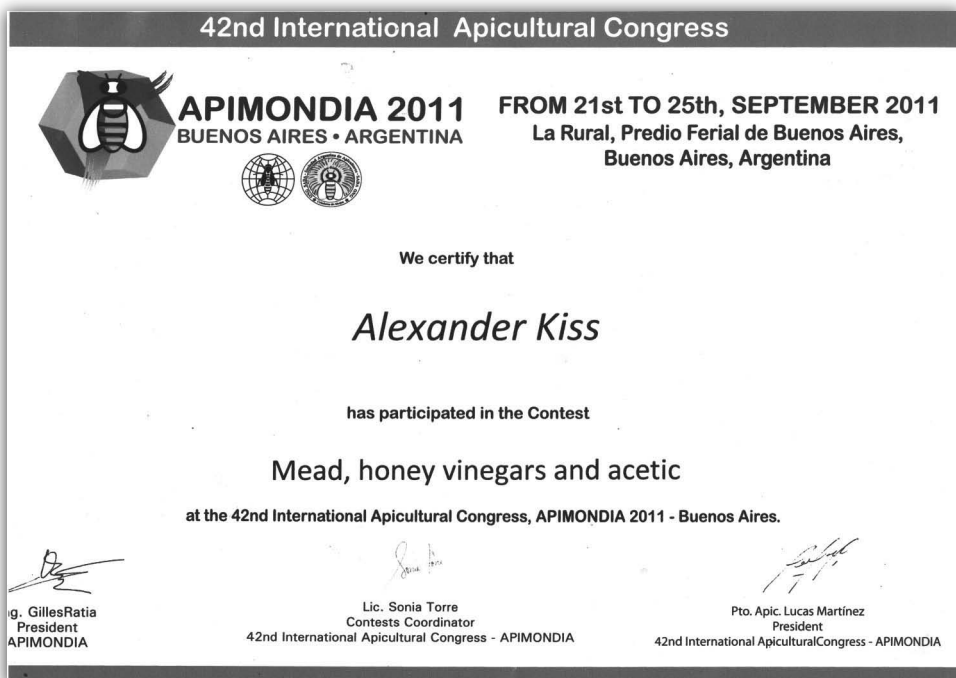
Alexander Kiss v menšom rozsahu včeláril už aj v čase podnikania v oblasti poľnohospodárskej výroby. Nechcel sa zriecť obľúbenej záľuby ani vtedy, keď na ošetrovanie včelstva mu zostalo menej času popri návale iných povinností, spojené so zabezpečením chodu rozbehnutého podnikania. Ani jeho prípad preťaženia nezostal bez ozveny. Aj on sa musel poučiť na vlastnej chybe. Rozmnožil svoje včelárstvo o 100 -120 včelích rodín. Nakúpil včelie rodiny v úľoch z likvidovaného včelstva JRD Ipeľský Sokolec a od starnúceho včelára Antona Mareka. Vo vlastnej dielni vyrobil nové úle a rámiky z odpadového dreva. Čo sám nezvládol vytvoriť, to zadovážil nákupom tovaru z predajní špeciálnych včelárskych potrieb. Vedomý si toho, že v neznámom obore je len začiatočníkom, využil všetky možnosti pre získanie čo najviac poznatkov o včelách a včelárení. V čase svojho pôsobenia u veterinárnej služby ani ho nenapadlo, že získané znalosti o predchádzaní, zdolaní a likvidácii nákazlivých ochorení hospodárskych zvierat, raz bude môcť uplatňovať vo vlastnom včelstve. Včelárske podnikanie začal speňažením medu a len neskôr ho rozšíril o speňaženie materskej kašičky, vosku a peľu.

Uznanie za zásluhy medzinárodného včelárskeho združenia 1989

Pred prezentáciou na APIMONDII

APIMONDIA Buenos Aires 2011

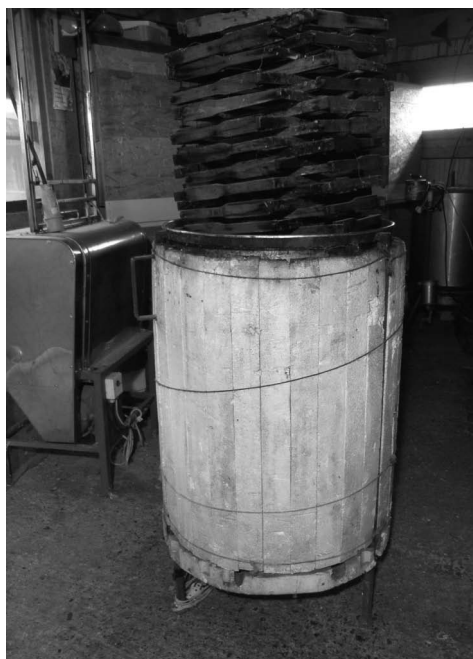
Inštruktáž s praktickou ukážkou

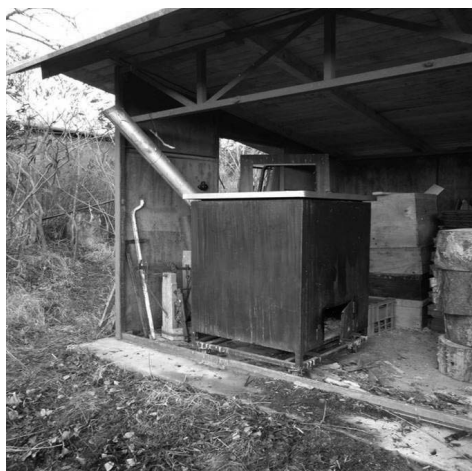
Výmena skúseností s včelármi zo Slovinska

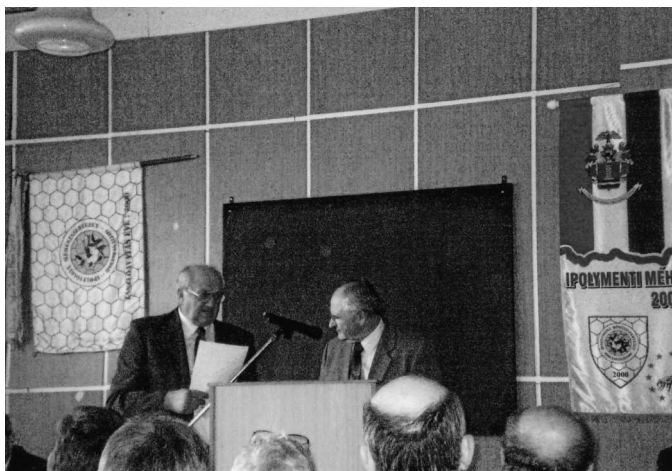
Patrón Sv. Ambróz ochraňuj včelárov

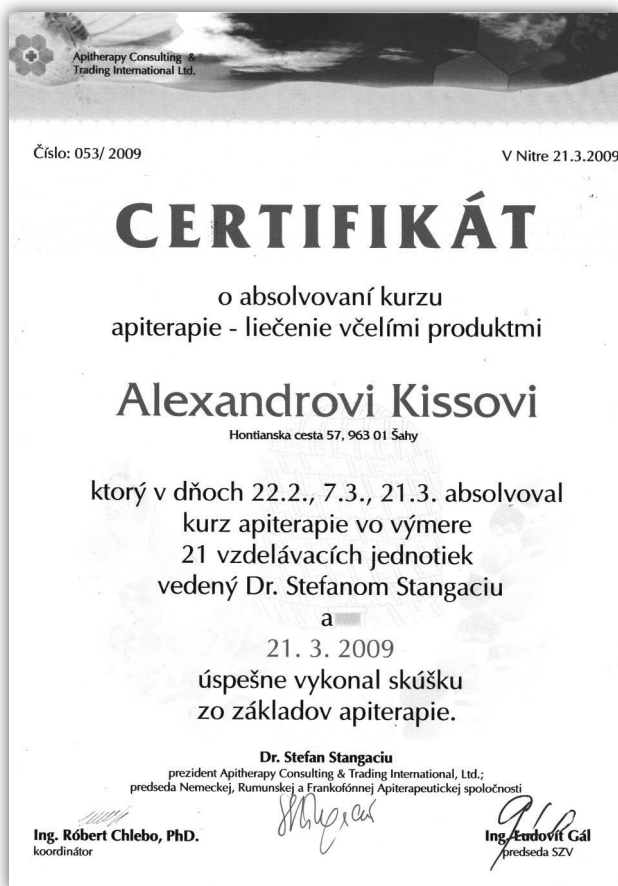
Dezinfekčné zariadenie na rámiky

Parafínové dezinfekčné zariadenie na úle

Medzinárodná konferencia o apiterapii v Šahách

Certifikát školiteľa apiterapie 2009

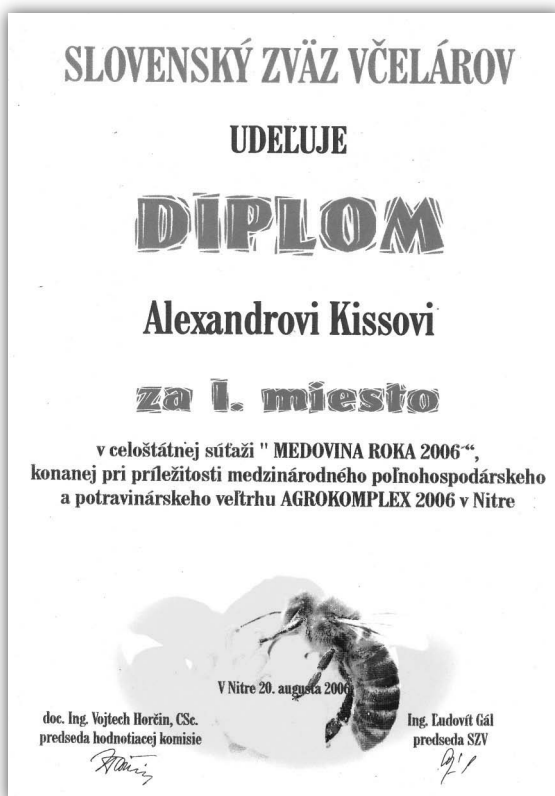
Včelárske výrobky Kissovcov

Esteticky balené pre zahraničný trh

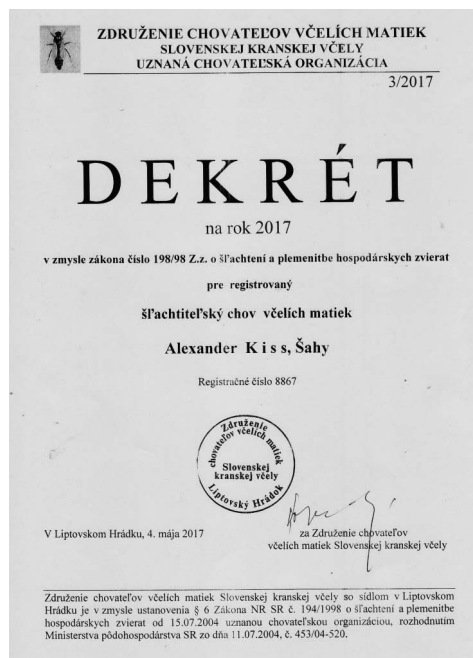
Ozdobné sviečky z vosku

Diplom ZSV „Medovina roka 2006“

Ukoristila trofej na výstave výrobkov

Dekrét o uznání šľachtiteľa včelích matiek

Vítaj u nás voskový Mikuláš

3. kapitola

Majster včelár

Štart na málo známej dráhe

Alexander Kiss nakúpil od uznaného včelára Töröka 100 úľov s včelími rodinami. Spoliehal sa na uznaného včelára. Rodiny premiestnil do svojho včelstva bez predchádzajúcej kontroly zdravotného stavu rodín. Vychovaný v znamení čestného správania sa nepredpokladal, že včelstvá takého skúseného včelára môžu byť nakazené. Teoreticky je možné pripustiť možnosť latentného priebehu a šírenia nákazy bez klinických príznakov v niektorých úľoch, ale v prípade Šaňa to nepričádza do úvahy. Keď po jednom otvoril a kontroloval úle, Šaňo sa prekvapil, ale najmä sa zhrozil. Zo sto rodín u 36 zistil príznaky americkej hniloby včelieho plodu. Hneval sa na nezodpovedného predajcu chorých včiel, ktorý zatajil existujúcu nákazu vo svojom včelstve, čo nemohlo uniknúť jeho pozornosti. Postupne hnev večne kladne zmýšľajúceho optimistu strácal na intenzite a Šaňo sa priklonil ku získanej skúsenosti pozitívne. Dôveruj, ale preveruj. Po zhodnotení výsledkov a vlastných skúsenosti, získané v boji za zdolanie nákazy, bol vyznávačom názoru, že všetko zlé je na niečo dobré. Získal veľmi cenné nové poznatky, ktorými donútil zmeniť doteraz panujúce názory včelárov o ochrane včelstiev, prostredníctvom ktorých nadviazal známosť s mnohými vedeckými pracovníkmi a špecialistami z oboru včelárstva.

Vtedy, keď Šaňo zistil zamorené včely americkou hnilobou včelieho plodu patrila táto nákazlivá choroba medzi nebezpečné nákazlivé ochorenia zvierat. Dodnes zostala na tomto kvalifikačnom stupni. Už pri vyslovení podozrenia z nákazy sú včelstvá označené ako ohniská nákazy a vymedzí sa priestor karantény. Nakazené včelstvá sa likvidujú spálením všetkého horľavého materiálu vrátane včiel. Na základe prísnych nariadení med, pochádzajúci zo zamorených úľov, môže byť použitý len tak, keď je zamedzený jeho styk s včelami. Väčšinou sa použije na tepelné spracovanie.

Zúfalý Šaňo ma vyhľadal, aby som okamžite zahájil šetrenie a zariadil opatrenia podľa platných predpisov, lebo podľa legislatívy sa jedná o nebezpečnú nákazu, ktorá je predmetom aj právnych predpisov o záručnom predaji a kúpe chybných zvierat. Musel som ho odmietnuť v tom zmysle, že jeho farma podľa nového rozdelenia právomoci patrí do kompetencie inému zverolekárovi. Všetko bolo v začiatkoch, čo poznačilo aj problematicky fungujúce zabezpečovanie veterinárnej starostlivosti, rozdelenej medzi štátnou a súkromnou službou. Veterinárni lekári ešte viac macošsky pristupovali ku riešeniu problémov zdravotného stavu včelstiev.

Sklamaný Šaňo odišiel. Nasledujúce tri dni boli dňami pracovného pokoja, kedy nemohol nič vybaviť. Rozhodol sa vyriešiť neohlásenú nákazu bez zainteresovania veterinárnej služby. Spálenie včelstiev bez náhrady by bol v poradí druhým krutým úderom osudu, ktorý by bol priamo ohrozil materiálnu situáciu rodiny. Konečne som sa dostal k dverám „Veľkého Alexandra Kissa- Malého“, za ktorými sa na-

chádza podstata, ktorú som si vybral za predmet mojej knihy. Šaňo sa posadil na vyčnievajúci koreň storočnej lipy, oprel si chrbát o hrubý peň a zahájil meditáciu, ktorá mu vždy pomohla pri riešení ošemetných problémov. Tu sa zbavil duševného napätia a s chladnou myslou mohol pristúpiť ku riešeniu danej úlohy. Zavretými očami virtuálne si premietal poznatky z učebníc, aby si z nich vyseletoval pre seba potrebné úkony, ktoré mu môžu pomôcť pri vyriešení dilemy. Vychádzal z názoru, že nie múdri učitelia naučili včely žiť na základe dokonalkej organizácie úloh vo včelej rodine, v ktorej každá včelička má stanovenú špeciálnu úlohu, ktorú vykonáva, ale múdre včely naučili múdrych učencov a vedcov rešpektovať dokonalé zákony prírody oproti nedokonalým zákonom ľudí. Šaňo si kládol otázky. Ako dokázal prežiť tisícročia taký citlivý čudák z triedy hmyzu, ktorý si sám musel vyriešiť pôsobenie nepriaznivých účinkov pôvodcami infekčných chorôb, zlého počasia a nie v malej miere aj katastrofami, spôsobené nerozumnými hrubými zásahmi človeka, keď od neho omnoho silnejšie živočíšstvo vyhynulo?

Ako je možné, že v včelstve z vedľa seba žijúcich 100 rodín, z ktorých včely mimo svojho úľu občas preletia do cudzieho úľa sa vyskytuje nákaza u 36 rodín a 64 zostane zdravá? Pri kladení otázok sa riadil v duchu výroku profesora Alberta Szentgyögyiho, držiteľa Nóbelovej ceny: „Ak dáme prírode múdre sformované otázky, dostaneme od nej múdru odpoveď. Na nesprávnu alebo hlúpu otázku očakávajte nesprávnu alebo hlúpu odpoveď.“ Príroda mu odpovedala. Všetky biologické prejavy včelej rodiny sa zakladajú na zdedených pudoch a skúsenostiach, registrovaných v pamäti včely. V tom spočívajú odpovede na položené otázky. Fakty zoradil do logického sledu. Pôvodcovia americkej hniloby včelieho plodu sú spóru tvoriace baktérie. Vyliahnuté mladé larvy sa nakazia príjmom nakazenej materskej kašičky, s ktorou ich krmia včelie pestúňky. Spóry sa rozmnožujú v tele mŕtvych lariev. Preto je veľmi dôležité, kontrolovať výkon čistiacich včiel, či odstránili včas v rozmedzí 16-24 hodín mŕtvolky lariev ešte pred ich priškvtarením sa o dno bunky, čo je rozhodujúcou veličinou pre šírenie choroby.

Mimo úľu do iného úľa alebo včelstva sa môže nákaza zavliecť prostredníctvom včiel vykrádačov medu, manipulačnými predmetmi alebo odevom včelára, na ktoré sa môžu spóry prilepiť pri manipulácii s nakazeným plodiskom. Z nenakazených lariev sa vyvinú zdravé včely. Včelie pestúňky krmia aj včeliu matku, čo však iba minimálne môže ovplyvniť šírenie nákazy.

Pri nákazlivých chorobách dospelých včiel ochorejú najmä dospelé pracovníce a menej trudy alebo matky zásluhou aktivity mladých čistiacich včiel. Lietavky uhynú niekde mimo úľa, preto pod letáčikmi takých úľov sa nachádza málo mŕtvoliek. Oproti tomu mnoho mŕtvoliek sa hromadí pod letáčikmi úľov, v ktorých početné čistiace včely zo silných životaschopných rodín vykonávajú veľmi aktívne svoju asanačnú úlohu.

Samočistiaci pud včiel proti hnilobe včelieho plodu sa dedí v rámci včelej rodiny. Ku vzniku takej rodiny rozhodujúco prispievajú prvotriedne kvalitné včelie matky a trudy, ktoré odovzdávajú potomstvu cenné dedičstvo prostredníctvom pro-

dukovania oplodnených vajíčok vynikajúcej kvality, dobre sa vyvíjajúcich zdravých lariev budúcich životaschopných mladých včiel.

Na základe ujasnených biologických zákonov, podľa ktorých je organizovaná a koná včelia rodina, Šaňo pristúpil k realizovaniu svojho zámeru ozdraviť včelstvo od moru včelieho plodu. Zo zamoreného úľu utratil matku a rámičky plodiska a úle umiestnil za pôvodným radom úľov o 5-6 m ďalej. Na ich miesto umiestnil vydezinfikované čisté úle, ktoré vybavil novými umelými plástmi. Do týchto úľov striasol včely z včelích plastov z chorého úľa. Vracajúce sa lietavky vleteli do takto pripravených úľov na základe fixovanej pamäti pôvodného stanovišťa. Z odstránených plastov vytopil vosk a z vosku vyrobil sviečky. Tým dosiahol jedným vrzom aj sterilizáciu vosku a zabránil styku včiel s infikovaným voskom. So svojou manželkou navštívil Včelársky výskumný ústav v Čechách, odkiaľ sa vrátili s cennými radami o účinnej dezinfekcii úľov a náčinia. Vydezinfikované rámičky vybavil novým plastom a takto ich mohol znovu použiť. Podobne aj vydezinfikované úle. Odstránené matky nahradil novými zdravými plodnými matkami pochádzajúce zo silných rodín. Vracajúce sa včely do čistých úľov, veľmi rýchlo vybudovali bunky na nových rámikoch s umelým plastom, prijali novú matku, pustili sa do jej kŕmenia, a do odchovu vyľiahnutých lariev s novou matkou produkovaných vajíčok. Do času zazimovania včelstiev vytvorili silnú rodinu. Šaňo zabezpečil dostatočné množstvo zdravej plnohodnotnej potravy pre včely. Často kontroloval stav plodísk. Pomocou selekcie sa mu podarilo vypestovať silné včelstvá, v ktorých čistiacie včely vykonali bezvýhradne svoju úlohu. Silné včelstvá produkovali materskú kašičku, ktorá obsahoval dôležité látky, rojalizín, jelein, a iné pre zapuzdrenie spór, s čím im znemožnili možnosť nakaziť včelie larvy. Nakoľko mal dostatok vhodných úľov k výmene, vyprázdnené úle po vydezinfikovaní uložil do skladu. Pri likvidácii nákazy využitím možnosti postupu na základe znalosti a využívania biologických návykov a životných pochodov včiel dosiahol pozoruhodný efekt ozdravenia včelstva bez spaľovania zariadení a likvidácie včelích rodín. Už na jeseň v tom roku sa objavila nákaza už len v 5 rodinách, ktorú zlikvidoval osvedčeným spôsobom. V nasledujúcich rokoch sa v jeho včelstve neobjavil mor včelieho plodu.

A.K. majster včelár

Šaňo nevedel, čo ho čaká, keď sa o jeho svojvoľne vykonanom protizákonnom postupe likvidácie nakažlivej choroby dozvie odborná verejnosť. Po dlhšom váhaní sa rozhodol, že sa k činu prizná známemu pracovníkovi vo Výskumnom ústave včelárstva v Liptovskom Hrádku, ktorý ho navštívil, overil si pozoruhodné výsledky, vypočul referát o technológii nezvyklého postupu. Pracovníci ústavu vykonávali pravidelné kontroly včelstva, ale až do úradného odklepnutia použiteľnosti metódy, mohol zodpovedný pracovník iba konštatovať, že „uznávam vynikajúci efekt nového spôsobu boja proti nákaze, ale sa nemôžem priznať, že o tom niečo viem.“

Len tie tajomstvá zostanú utajené, o ktorých nikto nevie. Onedlho po konzultácii prípadu navštívil Šaňovo včelstvo iný pracovník Slovenskej akadémie vied a zahájil spoluprácu včelára Kissa s výskumnými pracovníkmi SAV. Stanovili si úlohy pre jednotlivých partnerov, ktorí budú zabezpečovať praktické úkoly a periodické pravidelné kontroly vo včelstve. Výskumní pracovníci SAV vykonávali kontrolu včelstva, odoberali vzorky, preverovali kvalitu a zdravotnú bezchybnosť materinskej kašičky. Na základe výsledkov laboratórnych vyšetrení vykonali selekciu včelích rodín a určili, ktoré rodiny vyhovujú pre odchov včelích matiek a trudov pre umelé oplodnenie matiek, ktoré prenášajú gény čistiacieho pudu na maximálnej úrovni. Po vyhodnotení viacročného sledovania laboratórnych výsledkov a postupu priamo vo včelstve konečne pracovníci SAV, uznali postup boja proti americkej hniloby včelieho plodu, navrhnutý a prakticky vykonávaný včelárom Alexandrom Kissom, ako vhodný a efektívny spôsob.

Alexander Kiss, ktorý úspech boja proti americkej hnilobe včelieho plodu pripisuje včelím rodinám s vyvinutým silným čistiacim pudom je toho názoru, že takéto rodiny sú schopné úspešne sa brániť aj proti podobným bakteriálnym a parazitárnym chorobám včelieho plodu ako v prípade americkej hniloby.

Na základe znalosti a overení efektívnosti nového spôsobu boja proti uvedenej nákazlivej chorobe včiel sa vnucuje otázka, prečo sa tento spôsob boja neodzrkadľuje v aktualizovanej legislatíve veterinárnych predpisov, podľa ktorých spálenie včelstva je jedinou účinnou metódou boja v čase, keď masových komunikačných médiách sa skloňuje varovná prognóza, že od existencii početného stavu včiel závisí budúcnosť ľudstva, čo profesor Einstein už prehlásil na konci minulého storočia. Odpoveď na otázku dáva Doc. MVDr. Juraj Toporčák PhD., ktorý nepochybovali o možnosti využívania novej metódy, overenej a potvrdenej v praxi vedeckými výskumnými odborníkmi, pokiaľ sa uplatňuje v individuálnom rozsahu a nie celoplošne. Príčina toho obmedzenia nespočíva v nesprávnej technológii postupu, ale v rôznej odbornej vyspelosti a spôsobilosti včelárov, ktorá vyžaduje potrebné znalosti biológie, anatómie, fyziológie, zootechniky, epizootológie, pochopenie, prijatie a dočasné zabezpečenie postupu a ochotu investovať do potrebných pomôcok a pomocných úkonov, čo sa na nedá presadiť u všetkých včelárov.

Búdka typu Lucia na párenie včiel

Zoradené búbky na stanovišti

Malá a veľká búdka „Lucia” na párenie

Nenahraditeľná spolupracovníčka Anna Kissová

Príprava siete do trojito členený rámik

Miesto troch dáme štyri rady buniek pre oplodnené matky

Vyrobený podľa Šaniho zlepšovacieho návrhu

Bronzový stupeň vyznamenania „Výnikajúci včelár” pre Annu Kissovú 2019

4. kapitola

Šľachtiteľ včelích matiek

Na základe overenej efektívnosti zavedeného postupu boja proti americkej hnilobe včelieho plodu je Šaňo presvedčený, že ochrana včelstiev je možné zabezpečiť na základe genetiky. Odmieta spôsob boja pomocou antibiotík. Je presvedčený, že žijeme v dobe, v ktorej musíme nutne prehodnotiť správnosť likvidácie včelích rodín, ktoré beztak sú ohrozené pôsobením rôznych škodlivých vplyvov. Podľa získaných skúsenosti tvrdí, že včelia rodina, ktorú tvorí 40 tisíc včiel, je schopná samočistiacim spôsobom uchrániť sa pred rozšírením infekcie, čo slabšie rodiny nedokážu. Nestotožňuje sa s názorom „včelárskych odborníkov“, ktorí o tom vedú polemiku, či rodina s počtom 10 alebo 20 tisíc sa môže už považovať za dostatočne silnú rodinu.

Úmerne s menším záujmom včelárov o kočovanie klesal počet ohnísk nebezpečných nákazlivých chorôb včiel. Vyskytli sa sporadicky najmä v drobných a v malých včelstvách u starších včelárov alebo diletantov, ktorí sa považovali za včelárskych majstrov. Napriek tomu, že sa včelári ťažšie dostávali ku antibiotikám ako po zavedení voľného trhu farmaceutických prípravkov, nedovolený spôsob predaja sa podobal besneniu zvierat odtrhnutých z reťaze. Rozšírené použitie antibiotík, problematické vyšetrenie medu na konzum, nedostatky na úseku odhalenia, hlásenia výskytu nákaz tiež prispeli k vykazovaniu relatívne priaznivejšej nákazovej situácie. Túžba po peniazoch vytlačila podnikateľskú a stavovskú česť aj na úseku včelárenia.

V sedemdesiatych rokoch nová, nebezpečná, rýchlo sa šíriaca invázia ázijských roztočov, narušila zdanlivú jednotvárnosť dní včelárov. Riaditeľ ma poveril s novou úlohou. Mal som si doplniť vedomosti o novej chorobe. Na sériovo vykonaných inštruktážach som mal oboznámiť včelárov s podrobnosťami o odhalení choroby, pomocou mikroskopu ukázať im zväčšeného pôvodcu a poučiť o spôsobe boja za aktuálne možných podmienok pomocou dostupného prípravku TAKTIK, importovaný z Maďarska a distribuovaný včelárom prostredníctvom Okresných veterinárnych zariadení.

Po viac ako dvadsať ročnej pauze som sa dostal znovu služobne do styku s včelármi a s včelstvami. Poverili ma vyšetriť príčinu neúspechu podnikového včelstva, ktoré sústavne vykazovalo negatívnu finančnú bilanciu aj vtedy, keď iné včelstvá prosperovali. Starostlivosť o približne 200 včelích rodín jednotného roľníckeho družstva zverili do opatery včelárovi zamestnaného na plný úväzok, ktorý mimo platu mal solídne príjmy z vlastného trvale prosperujúceho súkromného včelstva. V priebehu vyšetrenia som sa zhrozil pri pohľade na kopu mŕtvoliek včiel pod letáčikmi. Pri otváraní skriniek včelárskej dielni mi vylietajúce veľké a malé voskové mole z plástov skoro vybili oči. Ani v jednom úle som nenašiel solídne obsadené plodiská. Tento stav jednoznačne označil príčinu neúspechu podnikového včelstva a prospešnosť včelstva včelára. Bolo zbytočné ďalej pátrať po chorobe pri takom

zrejmom odhalení príčiny doplácania na včelstvo. Vedeniu družstva som navrhol radikálnu likvidáciu včelstva. Vedenie sa rozhodlo o jeho zrušenie odpredajom za symbolickú cenu včelárom podľa vlastného výberu. Obsadené alebo prázdne úle medzi sebou súťažiaci včelári rozobrali bez vyšetrenia na predpokladanú existenciu nákazlivej choroby včiel. Aj s takými včelármi a praktikami som sa stretol počas mojej veterinárnej praxe.

Preskočím tých dvadsať rokov bohatých na udalosti v osobnom, služobnom, politickom, spoločenskom živote, počas ktorých som sa zaradil medzi seniorov a budem pokračovať v rozprávaní príbehu od tej milej udalosti, kedy som bol hosťom na stretnutí maturujúcich študentov v roku 1967, ktoré organizovali Šaňo so svojou manželkou Aničkou. Po prvom stretnutí sa v dvojročných intervaloch opakovali ďalšie. Okrem tých slávnostných stretnutí sme sa častejšie stretávali pri príležitostne. Vďaka tomu som sa dozvedel o živote manželov mnoho, doteraz pre mňa neznámych alebo len povrchne známych podrobností. Výsledkom usporiadania nahromadených poznatkov bolo moje rozhodnutie napísať a publikovať monografiu, o mojom úctyhodnom, príkladne nadanom, nasledovania vhodnom, skromnom, priateľovi, ktorý medzi nami žije ako vážený spoluobčan. Vrátim sa teda do obdobia detstva môjho priateľa včelára, aby som čitateľom mohol predstaviť malého Šaňa Kissa, alias, Veľkého „Malého“ Alexandra Kissa, ktorý fyzicky a psychicky vyrástol natoľko, čo je možné najvhodnejším spôsobom vystihnúť jeho zásluhy pridaním k jeho priezvisku pred menia „**Veľký**“.

...moje mladé letá...

Podarilo sa mi vystihnúť vhodnú príležitosť, keď Šaňovi sa zmestilo do denného programu rozprávanie o svojej mladosti. Dúfal som, že medzi faktami objavím náznak pôsobenia existujúcich génov, ktoré boli hybnou silou Šaňovho úsilia dostať sa na vrchol včelárskeho umenia. Pohodlne som si sadol k stolu so záznamníkom v ruke. Šaňo po veľkom povzdychu sa pustil do rozprávania. *Narodil som sa v r. 1948 v Zbrojníkoch, ako prvorodený syn jednoduchých dedinských rodičov, írečítých Zbrojníčanov. Jedine starý otec, matkin otec, bol výnimkou, ktorý sa z Budče pri Zvolene dostal v detskom veku do susednej obce. Stal sa sa plnohodnotným občanom Zbrojník až po uzavretí manželstva so starou mamou. Moji starí rodičia z obidvoch rodičovských vetiev boli poľnohospodári. Vlastnili menšiu rozlohu pozemkov, na ktorých otcovi rodičia sa zamerali na pestovanie zeleniny a matkini na chov hospodárskych zvierat a pestovanie bežných plodín. Po založení jednotného roľníckeho družstva matkin otec pokračoval v práci ako člen družstva. Starý otec z otcovej strany pokračoval v hospodárení ako súkromne hospodáriaci í roľník až do smrti v r. 1965.*

Moji rodičia uzavreli manželstvo v roku 1947. Otec od začiatku bol zamestnancom družstva. Najprv pracoval v živočíšnej výrobe, neskôršie v stavebnej skupine. Matka sa starala o domácnosť. Bývali sme v rodinnom dome, ku ktorému patrila aj veľká záhrada. Matke okrem priamych domácich prác, obrábania záhrady a

starostlivosti o domáce zvieratá, pribudla zodpovedná starostlivosť, výchova detí. Pri tom všetkom ešte dokázala pre nás a na objednávku šiť šaty, pliesť svetre, háčkovať dečky, vyrábať farebné ručníky. Našla si aj čas na čítanie skvostov svetovej literatúry. V spoločenskom prostredí, v ktorom žila, vynikla svojim nadpriemerným vzdelaním. Po ukončení základnej školy s vynikajúcim výsledkom chcela študovať pedagogiku, ale zaťatý starý otec jej to neumožnil. Matke ďakujem za svoj záujem o čítanie kníh. Na začiatku mi predčítala rozprávky a keď som sa naučil čítať, z jej rúk som prebral prvú knihu: „Chaľúpka uja Tomáša“ od spisovateľky pre mládež Henrietty Beccher Stonne. Rástol som telesne a duševne spolu s rastom počtu zväzkov v mojej knižnici od románov Robinson Cruso, Lovci mamutov cez mládežnícke romány Kapitan Nemo, Winetou, po odbornú literatúru z oboru zootechniky, základov veterinárstva a včelárstva po faktografie o kultúre národov. Východnej Ázie. V mojej knižnici sa dnes nachádza niekoľko sto zväzkov. Moja matka a obidvaja starí otcovia patrili medzi vážených občanov obce. Bolí úctiví, slušní, čestní ľudia, ochotní kedykoľvek pomáhať iným. Aj nás troch bratov vychovávali v tomto duchu. Rodičia sa snažili, podľa daných možností tej doby, poskytnúť nám všetko. Z bratov som bol najstarší. Od malička som sníval o tom, že raz sa stanem námorníkom, ale otec ma nekompromisne nasmeroval na pokračovanie v tradičnom zamestnaní mojich predkov.

Rád spomínam na radostné detstvo. Na potulky v lesoch, plahočenie v potoku, pasenie husí, vyhánanie kráv na pastvu, a ešte by som mohol vymenovať mnoho radostných zážitkov prežitých v kruhu dobrých priateľov. Navštevoval som už aj škôlku. Dodnes si pamätám aj nezbednosti, ktorými sme ale neprekročili hranice únosnosti, aby sme sa vyhli výchovnému účinku trstenice a kožených opaskov. Deväť tried základnej školy som vychodil v Zbrojníkoch. V provizórnej učebni na fare sa tlačilo okolo štyridsať žiakov. Nepamätám sa, že by sme boli spôsobili veľa starosti nášmu učiteľovi a po ňom ani učiteľke. V r. 1963 som začal študovať na Strednej odbornej poľnohospodárskej škole v Šahách, kde som v r. 1967 úspešne zmaturoval. Pôvodne som nebol nadšený pri nástupe do školy. Neskôr som uznal výhodu rozhodnutia, lebo dodnes tvrdím, že tie štyri roky prežité v spoločenstve školy boli najkrajším úsekom môjho života. Nepatril som medzi výborných žiakov. Prijateľne dobrým študijným výsledkom som postupoval vždy do vyššej triedy až po maturitnú skúšku pred maturitnou komisiou. Tak, ako matke môžem ďakovať, že rád čítam knihy, ďakujem za nadšenie o šport pánu riaditeľovi školy Ing. Makraimu a učiteľovi telesnej výchovy Vargovi. Počas štúdia na škole som začal aktívne športovať. Neprestal som ani po maturite po nástupe do zamestnania v záhradníctve v Zbrojníkoch, a v továrni na kotle v Tlmačoch, ani v rokoch 1967-1969 počas základnej vojenskej služby.

Ešte počas štúdia na škole som sa zoznámil so šarmantnou milou Aničkou, študentkou ekonomiky na tej istej škole. Významne mi pomáhala zvládnuť úlohy tým, že mi zachytávala učebnú látku a pripravila všetko pre mňa pre ľahšie zvládnutie učebnej látky a úloh počas mojej neprítomnosti na škole v čase konania pretekov,

pobytov na sústredeniach alebo tréningov. Svojou nezištnou pomocou významne prispela ku zvládnutiu mojich študijných povinností. Zo vzájomnej pomoci a súdržnosti študentov, vynikajúcej odbornej a výchovnej spôsobilosť pedagógov sa zrodila tá priaznivá atmosféra, ktorá ovplyvnila môj ďalší život. Už ako žiak základnej školy som poznal mnohé praktické úkony, vykonávané v chovoch hospodárskych zvierat a v rastlinnej výrobe, čo mi pomohlo ľahšie zvládnuť teoretickú učebnú látku. Najmä prednášky o základoch veterinárstva ma zaujali, lebo prednášateľ predmetu doplňoval teoretickú časť praktickými ukážkami u zvierat na streisku miestneho roľníckeho družstva.

Mladší brat Julo sa vyučil za kováčskeho majstra. Žiaľ mladý vo svojom 49. roku, odišiel navždy od nás. Najmladší brat Vojto, skončil na nadstavbovom učilišti geodézie.

Na vojenskú službu som nastúpil po zásnubách s Aničkou. Po ukončení prezenčnej vojenskej služby som sa oženil a od svadby v roku 1969. Žijeme v šťastnom manželstve. Ministerstvo národnej obrany, na základe mojej športovej aktivity, mi ponúklo možnosť zamestnania po vstupe do služieb armády, ktorú som odmietol. Po návrate do civilného života som sa nevrátil do zamestnania v Tlmačoch, kde som sa necítil dobre v tom uzavretom továrenskom mechanizovanom prostredí. Nezabíval som sa silnej náklonnosti ku mojej odbornosti z oboru živočíšnej výroby. Ponúkol som moje služobný na osobnom oddelení Okresnej poľnohospodárskej správy, odkiaľ ma nasmerovali do JRD Kukučínovo, kde som nastúpil do zamestnania ako pomocný zootechnik. Zo začiatku som dochádzal na pracovisko zo Zbrojníka, neskôr mi prideliť služobný byt v Kukučínove. Ani počas zamestnania som neprestal chodiť do Šiah na tréningy a zúčastnil som sa aj pretekov a zápasov. Pri takej príležitosti mi tlmočil ponuku na zamestnanie v družstve predsedu zjednoteného roľníckeho družstva v Šahách, pán Kecskés. Sľúbil zamestnanie aj pre moju manželku a navrhol sprostredkovanie a pomoc pri nákupe rodinného domu od Domovej správy za výhodných podmienok. Rodinná rada prijala návrh a v r. 1972 som sa zaradil medzi občanov mesta Šahy, kde som mal mnoho známych a cítil som sa tam ako doma. S manželskou sme si zariadili naše nové rodinné hniezdo. Narodili sa nám dve deti Anička a Šaňko. Dcéрка ukončila štúdium na vysokej škole pedagogickej, syn získal odbornosť kovotepca na odbornej škole obrábania kovov. Obdarili nás so štyrmi vnukmi a s jednou vnučkou.

Zmena spoločenského systému hlboko a veľmi citelne zasiahla do obvyklého bezproblémového života celej rodiny. Naraz došlo ku likvidácii podnikov a ocitli sme sa na listine nezamestnaných. Rozhodli sme sa, že skúsime šťastie v podnikaní, založením vlastného poľnohospodárskeho výrobného hospodárstva.

Vypočul som Šaňov monológ o doteraz pre mňa neznámom úseku jeho života. Stihol som zaznamenať poznámky len heslovito a v pamäti som ukladal detaily, ako do pamäti počítača. V prípade hľadania odpovede na otázku pôsobenia génov na Šaňovo konania ich môžem obnoviť potlačením klávesu. Do odpovede sa vtlača násilne, ale nie úmyselne analógia o vlastnostiach včiel a Šaňa. Taký malý obdivuhodný

hmyz, včela, koná všetko pudovo na základe zdedených génov alebo na základe získaných skúseností, zakotvených do pamäti. Šaňov záujem o literatúru, o poľnohospodárstvo, jeho kreativita a zručnosť sa môžu tiež pripísať pôsobeniu zdedených génov od svojich predkov, ktorí hospodárili na svojom gazdovstve, matka sa vyznačila s láskou ku literatúre a v ručných prácach, otec pracoval aj v stavebníctve. Od nich prebral prejavy vrodenej inteligencie, ochotu pomáhať druhým, úctivosť voči všetkému živému, podľa čoho sa aj správal pri včlenení sa do rôznych spoločenských zoskupení. Aj informatívna formulácia o svojej športovej aktivite svedčí o jeho skromnosti. Zato nie každý žiak štartoval na krajských alebo okresných atletických pretekoch. Ani členom volejbalového reprezentačného mužstva nebol každý a k tomu ešte takej kvality, že o ňom prejavila záujem armádna športová jednotka Dukla. Ako jeho učiteľ, spolupracovník, vedúci tvrdím, že za daných možností v danej dobe sa Šaňo vypracoval samovzdelávacom spôsobom na vynikajúceho intelektuála, s ktorým je radosť viesť dialóg týkajúci sa predmetu biológie, psychológie, kultúry, zvykov a náboženstva východných národov. To, čo sa naučil a skúsil zafixoval do pamäti a použil pri včelárení tak, ako včela pri zbere nektáru.

Mohol by som sa ďalej zmieňovať o všetkých Šaňových kladných povahových rysoch a vlastnostiach, keby realizácia výdaja publikácie nenarážala na celý rad ťažkostí, ktoré mi nedovolia odkloniť sa od hlavného posolania monografie, oboznámiť verejnosť, ako sa stal Alexander Kiss včelárskym majstrom a šľachtiteľom včelích matiek.

Cesta ku výšinám

Na základe overených poznatkov v aktuálnej dobe panuje ťažko prehľadná zamotaná situácia na úseku zabezpečenia zdravotnej bezchybnosti a plnohodnotnej nutričnej hodnoty predávaného medu v predajniach obrích obchodných centier. Podľa uznaných údajov jedna tretina z množstva predávaného medu v Európskej únii obsahuje neprípustné antibiotiká a iné škodlivé látky, hlavne pesticídy, čo však nie v každom prípade je možné pripísať na vrub včelárom. Je však zarmucujúcou skutočnosťou, že nie každý včelár je čestný a svedomitý. V súvislosti s touto nepriaznivou situáciou odznela nedávno už opakovaná televízna výzva pani ministerky poľnohospodárstva, Ing. Gabriely Matečnej, ktorá upozornila spotrebiteľov, aby boli obozretní pri kupovaní lacno ponúkaného medu v obchodných reťazcoch, lebo môže obsahovať škodlivé látky alebo sú vyrobené umele a nie z prírodných surovín, ktoré včely získavajú z kvetov rastlín. Podľa možností majú radšej kupovať kvalitný nefalšovaný med priamo od známych včelárov. Odvtedy už opakovane vystupovala spolu s ústredným riaditeľom Štátnej veterinárnej a potravinovej správy SR prof. MVDr. Jozefom Birešom, DrSc. Spolu oznámili, že pripravujú novú legislatívu na zabezpečenie predaja zdravotne bezchybného medu.

Podľa dostupných úradných výkazov v Ukrajne neexistuje evidencia ohnisk včelích nákaz a v Poľsku americká hniloba včelieho plodu nie je zaradená medzi nebezpečné nákazy včiel. Okrem toho v týchto krajinách sa dostáva na domáci, ale aj na

vývoz do zahraničia, nekontrolovaný a falšovaný med obsahujúci antibiotiká. Na Slovensku a v Maďarsku sú vyškolení inšpektori pre kontrolu zdravia včelstiev, ktorých spôsobilosť overujú každé tri roky. Z poverenia okresného zverolekára /riaditeľa RVPS/ vykonávajú dvakrát do roka povinnú prehliadku u každého evidovaného včelára vo všetkých evidovaných včelstvách. Tak, ako vo všetkom, účinok sebe lepšieho predpisu závisí na človeku, aj v tomto prípade sa vyskytne napriek veľmi prísny opatreniam, že sa nepodari odhaliť všetky ohniská nákazlivých ochorení včelieho plodu, najmä pre nedisciplinovanosť včelárov, najmä vlastníkov menších včelstiev na samotách.

V liekovke s nápisom problém s včelami sa skrýva ďalšia horká pilulka. V rôznych krajinách pristupujú ku riešeniu americkej hnilyby včelieho plodu odlišným spôsobom. Najčastejšie riešia problém použitím antibiotík. Známa a mnohými „odborníkmi“ uznaná metóda je tzv. „shook swarm“ spôsob liečby, ktorá spočíva v premiestnení dospelých včiel vrátane matky zo zamoreného úľa do čistého úľa, kde ich kŕmia s cukrovým sirupom s obsahom oxytetracyklinu (antibiotikum). Plodiská zo zamoreného úľa spália. Údajne s touto metódou dosahujú, znížiť prípady reinfekcie na 5 %. Navštívme teda Šaňovo včelstvo, v ktorom včelár bez používania antibiotika dosiahol v prvom roku po zavedení vlastného postupu boja 5% návratnosť infekcie a v nasledujúcich rokoch už nulovú. V tom sa zásadne líši od ostatných metód. Nič nespálil, riešil zdolanie nákazy iným spôsobom. Svojim postupom predbehol naliehavú požiadavku ochranárov volajúcich o zachovanie čistoty životného prostredia odmietaním antibiotík a zavedením biologického spôsobu ochrany obmedzil znečisťovanie ovzdušia produktmi spáleniska včiel a včelárskych potrieb. Vyhovел aj požiadavkám ovocinárov, záhradkárov, pestovateľov zeleniny ako bioproduktov, bubnujúcich na poplach pre masový úbytok včelstiev a následnú absenciu opel'ovania rastlín.

Pri náhodných nečakaných stretnutiach sa obyčajne konštatuje, že „svet je malý“. Pravda, Slovensko je o niečo menšie. Môj syn pri príležitostnom stretnutí s inžinierom Pavlom Filom, riaditeľom Strednej odbornej školy v Banskej Bystrici, len tak necielene mu spomenul, že hodlám spracovať biografiu jedného významného včelára. Na otázku, či ho náhodou nepozná Alexandra Kissa, pán riaditeľ sa usmial a svoju laďnú odpoveď vyjadril nasledovne: „*Milý priateľ, Alexander Kiss nie je len významný a známy veľký včelár, ale je aj veľký človek s veľkým srdcom.*“ Bez dostupných diagnostických postupov a prístrojov teda pozrime sa čo sa nachádza v tom veľkom srdci veľkého včelára.

Doteraz sa mi darilo listovať vo virtuálnom záznamníku v pamäti, sediac pri písacom stole, aby som potrebné údaje o živote Šaňa mohol čitateľne preniesť na papier. Neodvážim sa však vniknúť do tajných komnát veľkého srdca beztoho, aby sme si nepodali ruku pri osobnom stretnutí. Navštívil som Kissovcev v ich rodinnom sídle v areáli stanovišťa včelstva na Fokhagymási.

Napriek tomu, že sa Šaňa nemohol naplno venovať včeláreniu na začiatku farmárskeho hospodárenia, zariadil na farme technicky solídne vybavenú včelársku

dielňu. Žiaľ po vynútenom zrušení hospodárstva a náhlom vyprázdnení farmy, už nestačil zriadiť podobne vybavenú dielňu na novom stanovišti včelstva a musel sa uspokojiť s provizórnou dielňou, ktorú zariadil v pridružených ľahkých montovaných stavbách. Nevzdal sa však plánu na vybudovanie dobre vybavenej dielne.

Cestou ku Kissovcom po výmoľmi bohatej vicinálnej ceste som sa kochal v januárovom slnečnom svetle z pohľadu na zalesnené svahy, pokryté trblietajúcou inovatúrou.

Na príkaz domáceho pána prestali štekať miešanci komondora a vlčiaka, ktorí boli spoľahlivejšími ochrancami celého areálu, ako najdokonalejší zámok z fabriky Werthaimera, alebo moderné poplašné zariadenie. Pri vystupovaní do bytu po schodíšti v sprievode domácich mi už olizovali ruku ako starému známemu. Dlhú stenu v pracovni museli domáci nechať voľnú bez nábytku, lebo pre navešané trofeje, diplomy, certifikáty, vyznamenania, ďakovné listiny a čestné uznania sa nedala zistiť ani pôvodná farba vakovky. Keby som chcel o každom cennom doklade a predmete napísať čo, kedy, prečo od koho, začo sa dostali na čestné miesto na stene, biografia by mala rozmery románu Vojna a mier od Tolstoja, čo pre naše možnosti finančného pokrytia edičných výdavkov môže byť len ilúziou. Vážení čitatelia sa musia uskromniť s pohľadom na niektoré dokumenty v obrazovej prílohe. Po dlhotrvajúcej prehliadke svedectva o Šaňovej, respektíve o rodinnej, včelárskej veľkosti som poprosil manželov, aby v krátkosti mi porozprávali, čo všetko museli vykonať a prekonať cestou od predsavzatia po uznanie.

Dúfam, že nenaruším slávnostnú náladu vyprávania o tvorivom úseku životného priebehu tým, že do úvodu zahrniem vyjadrenie vernej manželky Aničky, ktorá Šaňa vytrvale podporovala v dobrom aj v zlom a ktorá je spolutvorcom úspechov: „Šaňo sa nevyznačuje len s veľkým srdcom, ale aj s tvrdosťou svojej lebky. Je aspoň tak tvrdohlavý, ako mohutný svojou postavou. Čo si raz zaumieni a zoberie do hlavy, z toho už nepustí a dovedy bude špekulovať, kým to nezrealizuje.“ Šaňo ani neprotestoval proti odhaleniu ďalšej vlastnosti ba viac ešte aj potvrdil jeho pravdivosť pri líčení príbehu o ich postupovaní po včelárskej dráhe vždy vyššie.

Začal som včeláriť v roku 1970. Bol som pevne rozhodnutý, pomocou selekcie vychovať mierne, krotké včelie rodiny. Už v prvých rokoch som dosiahol v rodinách bohatú produkciu materskej kašičky, ktorá stačila na výchovu potomstva, čo priaznivo ovplyvnilo dosiahnutie môjho predsavzatia. Sústredil som svoju pozornosť na výber kvalitnej materskej kašičky a na odchov kvalitných matiek. Po zavedení opatrení, s ktorými som zabránil včelám v úľoch vytvoriť sklad nektáru a peľu a reguloval kladenie vajíčok matiek, dosiahol som, že sa včelie rodiny nevyrojlili. Ak tomu predsa len došlo, tak som sa priznal, že sa to stalo z mojej viny a poučil som sa z nej. Okrem vypestovania miernych rodín som si stanovil úlohu vychovať a rozmnožiť rodiny, u ktorých je silne vyvinutá prirodzená odolnosť proti chorobám, čo sa zakladá na stupni zdedeného pudu čistenia úľu prostredníctvom čistiacich včiel. Dôležité je venovať náležitú pozornosť na „životosprávu“ včelej rodiny, aby včelár dosiahol svoj cieľ správnou selekciou. O význame správne vykonanej selekcie som mal možnosť pre-

svedčiť sa ako zootechnik pri riešení často sa vyskytujúcej kaudofágii (ohryzávanie chvosta prejav kanibalizmu) výkrmových behúňov vo výkrmni ošípaných vo Výškovciach. Zo všetkých doporučených metód pripútania pozornosti sviň sa najviac osvedčila naša metóda. Stačilo chvíľu pozorne sledovať, čo sa deje v koterci, aby sa dal určiť vinník. Odstránením odhaleného prasacieho kanibala bola zjednaná náprava. Ku selekcií je preto potrebné pristupovať svedomite a odborne, lebo nie každá včelia rodina je schopná účinne sa brániť proti pôvodcom infekčných alebo parazitárnych chorôb. Namiesto toho, aby včelári hľadali riešenie ochrany touto cestou, radšej uplatňujú skrmovanie antibiotík, čo ja prísne odsudzujem a odmietam zo zásady. Som toho názoru, že dobrý odborne zdatný včelár si je vedomý toho, že prostredníctvom takého zásahu nemôže riešiť problémy včelárstva. Nie je správne posudzovať jestvovanie všetkých biologických škodcov včelích rodín len z toho uhlu pohľadu, že sú zabijaci a včely podceňovať ako nechránene obete vystavené napospas nepriateľom. Treba obidvom veličinám ponechať voľné pole, kde sa odohrá boj medzi podnecovateľmi odolnosti a obranyschopnosti na jednej strane a bráncami sa na báze svojej biologickej odolnosti na strane druhej. Počas pôsobenia na veterinárnom stredisku som viac krát počul výrok vedúceho strediska pri riešení určitých problémov, že bez priameho styku mikroorganizmov a hostiteľov nemôže sa vyvíjať solidná odolnosť proti existujúcim baktériám v prostredí, v ktorom zvieratá žijú.

Svojou zanietenosťou za dosiahnutie vytýčeného cieľa, s presvedčením o správnosti a efektívnosti zámeru, podložené výsledkami, vzbudil som záujem niektorých včelárskych odborníkov o moju prácu, s čím sa moje doterajšie osobitné snaženie zmenilo na teamovú prácu. Po desať rokov trvajúcim spoločnom snažení s vedec-kým pracovníkom Slovenskej akadémie vied s RNDr. Jaroslavom Klaudivým PhD., na základe sledovania včelích rodín a selekcie sa nám podarilo nájsť rodiny, ktoré splnili parametre nášho očakávania. Pomocou umelého oplodňovania matiek, pochádzajúce z tejto rodiny, čo má na starosti Ing. Kopecký CSc. z Ústavu včelárstva Liptovský Hrádok, darí sa nám už niekoľko rokov udržať, vylepšovať a stupňovať výhodné biologické vlastnosti včelích rodín. Na základe dosiahnutých výsledkov som požiadal uznať moje včelárstvo za šľachtiteľský chov registrovaný pod firemným názvom *Šahanka*“.

Alexander Kiss šľachtiteľ včelích matiek

Bez prerušenia som vypočul príbeh o 43 rokov trvajúcim intenzívnom snažení. Moje oči, premerajúce diplomami pokrytú stenu, pracovali ako svetlomety hľadajúce lietadlo. Zvesil som zarámovaný certifikát a priznám sa, že pri jeho čítaní som bol dojatý:

„Bratislava dňa 31. mrca 1017. Na základe Rozhodnutia Ministerstva poľnohospodárstva a rozvoja vidieka, v zmysle Zákona o šľachtení a chovu domácich zvierat č.194/1998 § 2. ods. 12. uznáva medonosné včelárstvo žiadateľa *Alexandra Kissa*, umiestneného v katastri obce Tešmak pod č. kat. 863165 za šľachtiteľský chov druhu krajinských včiel línie *Šahanka*. Prijatie rozhodnutia zdôvodňuje vy-

nikajúcou úžitkovou a plemennou hodnotou vypestovaných krajinských včiel a uznaním a odporúčením kompetentných odborných zariadení.“

Vrátil som vzácny dokument na jeho čestné miesto a postupne som sa zoznamoval s ďalšími dokumentmi, uznávajúcimi a ďakujúcimi líniu včiel Šahanka, s ktorými včelári v Čechách, Maďarsku, Ukrajne, Kirgistane, Bielorusku, a v Litve dosahujú dobré výsledky a šíria dobré meno včiel typu Šahanka, vyšľachtené našim veľkým včelárskym majstrom Kissom. Po podrobnej prezentácii dôkazov je nutné ukončiť bodkou poslednú vetu rozpravy a dať odpoveď na otázku, ako sa stal z včelára Kissa šľachtiteľ včelích matiek.

Pôvodne chcel iba včeláriť. Ale keď včeláriť, tak chcel sa o včelách a včelarení dozvedieť čo najviac. Po rozhodnutí nasledovali činy. Najprv sa obohatil poznatkami a potom chodil s otvorenými očami okolo úľov, aby mohol konfrontovať teoretické znalosti s praktickými skúsenosťami. Nehanbil sa všeličo naučiť od múdrych včiel. Vážil si ich a nikdy ich nenútil vykonať alebo prijať niečo, čo zo zásady včely odmietajú. Keď už objavil, čo sa im ľúbi, snažil a im vyhovieť. Neprestal rozmýšľať ako by si mohol uľahčiť robotu a keď ho to napadlo, tak našiel aj spôsob ako ho môže technicky uskutočniť a zaradiť do každodenného pestovateľského procesu. Pozmenil zaužívaný spôsob rozloženia 10 kolísk na jednej latke rámika modifikáciou vložených troch menších rámkov do štandardného rámika, s čím znásobil počet kolísk plodiska pre na 45 matiek. Dnes už také plodiská predávajú vo špeciálnych včelárskych obchodoch. Osobitným spôsobom rieši chov takých včelích matiek, ktoré využije pre vytvorenie rodiny, v ktorých včely sú stále využité na produkciu včelích matiek alebo materskej kašičky. Vyvinul dvojstranný úľ na pre párenie, v ktorom bez výmeny včiel po celý rok je možné vychovať oplodnené matky, čím je zabezpečené neprestajné zásobovanie včelstva mladými jedincami. Okrem toho v takých malých úľoch na oplodnenie je schopný prezimovať matku. Osobitným, svojským spôsobom vykonáva dosadenie neoplodnených matiek do špeciálnych úľov na párenie Matku. určenú na oplodnenie vkladá do takého malého úľu zamknutú do rafinovane vyriešenej jasličky, vyrobenej podľa vlastného vynálezu. Využije zjav, že oplodnená matka umiestnená v jasličkách začne produkovať prchavú aromatickú látku - freón až po 6-8 hodinách, tak ju včas premiestni a vyprázdnené miesto obsadí novou neoplodnenou matkou. Oplodnenú dosadí medzi včely, ktoré ju nepáchnucu nepovažujú za nepriateľa a príjmu ju medzi seba ako vlastnú. Zlepšovateľ Šaňo vyriešil prepravu ojedinelých matiek v prispôbienených rúrovitých mini kontajneroch, ktoré vymyslel a vyrobil, v ktorých zatvorené matky vydržia bez ohrozenia zdravia niekoľko dní v spoločnosti včiel. Zistil zaujímavé zvyky včiel pri výstavbe interiéru prázdneho úľa a o ich výbere usporiadania plastov alebo sériovo postavených malých úľov.

Na záver inštruktáže o zrealizovaných zlepšovacích návrhoch som ponechal citát o Šaňovom návode, ako sa stal šľachtiteľom včelích matiek. „*Keď si včelárom, ktorý sa všeličo naučil od včiel, tak ťa aj vedci, aj včely uznajú za schopného byť šľachtiteľom včelích matiek. U nás včely nie sú otrokyne ale sú naše partnerky.*

Odoberieme od včelej rodiny všetko, čo je možné od nich odobrať, ale na druhej strane im všetko dáme čo potrebujú “.

Manželia ma nechali, aby som nerušené mohol vstrebávať do pamäti dôkazy ich usilovnej práce. Nedalo mi, aby som sa ich neopýtal: *Anička a Šaňko, že to nemyslíte vážne, že pre dosiahnutie toho všetkého stačí mať len tvrdú gebuľu?* Úsmev, ktorý sa im objavil na tvári bol zároveň aj odpoveďou na položenú otázku. Skoncipujem teda moje krédo. Rozhodne uznávam, že ak niekto sa rozhodne dokázať niečo mimoriadne, k tomu potrebuje rovnakú dávku nadania, odhodlania, schopnosti, zdatnosti, vytrvalosti, usilovnosti, trpezlivosti, dôslednosti a nie je na škodu byť aj primerane tvrdohlavý.

Keby som svoje vyprávanie o vyrastení šľachtiteľa včelích matiek z malého chalana uzavrel predchádzajúcou kapitolou akurát by som stál iba na prahu dverí do komory veľkého srdca veľkých ľudí. Keď si uvedomíme, že v našom štáte evidujú 17.321 aktívnych včelárov z nich je 8 šľachtiteľov včelích matiek a 59 má uznaný rozmnožovací chov, až vtedy pochopíme a uznáme veľkosť príspevku manželov Kisscov, s čím prispeli k biologickým aj vedeckým poznatkom nielen pre včelárov, ale aj k ochrane životného prostredia, pre zdravie ľudí a vo veľkej miere k formovaniu a upevňovaniu medziľudských vzťahov. Mnohí by sa uspokojili s dosiahnutým vavrínovým vencom a už by zostali sedieť na „vavrínoch“ vychutnávajúc úspech. Ale Kissovcov vytesali z iného dreva. Ak použijeme ďakovné listiny a čestné uznania, ktoré sa tesnia na stene, ako sprievodcu, odkryje sa nám obraz popri veľkom včelárovi aj aj postava veľkého človeka s „veľkým srdcom“ a s veľkou „človečinou“.

Ešte predtým ako sa pustím do vymenovania verejných tajomstiev, ako je možné získať titul „človek s veľkým srdcom“ a uznanie spoluobčanov, pokloním sa pred listinami s čím vyjadrím manželom vďaku v mene spoluobčanov a za seba za dary, s ktorými nás obdarili

Rok 1989 – udelená bronzová plaketa slovenských včelárov,

2006 – cena Agrokomplexu Nitra „Medovina roka“,

2009 – APIMONDIA- Medzinárodný včelársky kongres v Monpellieri vo Francúzsku – bronzová medaila predstavenej medoviny „Olimpská medovina“ 2009 – Udelené vyznamenanie v Maďarsku: „Zlatý diplom“ za zásluhy o rozvoj včelárstva“

2011 – APOMONDIA svetová súťaž kvality medu a výrobkov z medu v Buenos Aires v Argentíne, „Zlatá medaila“ pre medovinu Kissovcov.

2013 – z celosvetovej súťaže kvality výrobkov z medu usporiadanej v Kyjeve vrátili sa Kissovci dvakrát s diplomami uznania kvality.

2019 — udelenie jedno z najväčších vyznamenaní Zväzu slovenských včelárov: Medaila Štefana Závodníka“ zakladateľa Hornouhorského včelárskeho spolku.

V 2011—konečne prišiel rad aj na ocenenie „domáceho profétu“ a mestské zastupiteľstvo odsúhlasilo udelenie „Ceny primátora mesta Šahy“ na znak ocenenia jeho zásluh za aktívnu organizáciu a účasť dobročinných akcií a za prínos v prospech odchovu zdravej populácie včiel.

Okrem šľachtenia včelích matiek Kissovcí obohatili aj potravinový trh s kvalitným medom a s včelími výrobkami z medu. Z počiatku predávali len med veľkým nákupcom a výrobky vyrábali len v malom množstve. Postupne podľa dopytu trhu zvyšovali sortimentovú skladbu výrobkov a objem výroby .

Na začiatku výroby ochutených produktov z medu výber aromatických bylín nevykonávali podľa liečebného účinku rastlín. K tomu pristúpili neskoršie až potom, ako ich na niektorom festivale prítomná lekárka pri ochutnávaní ochuteného medu upozornila na liečebný účinok materinskej dúšky. Odvtedy už prihliadajú aj na liečebný účinok vyberanej rastliny do aromatizovaných ochutených výrobkov, pri čom zostali verní pôvodnému zámeru, obohatiť trh novými medovými sortimentmi.

Výrobky Kissovcov esteticky balené, označované a dávkované do estetických obalov, med, rôzne ochutený med, ovocný med, medovina, pel, medové perníky, sviečky z vosku nechýbali z pultov na medzinárodných a domácich výstavách, včelárskych festivaloch a tradičných veľkých jarmokov v Leviciach, Želiezovciach, Šahách, Šuranoch, v maďarských mestách Zalaegerszeg, Balassagyarmat, Esztergom, Szolnok. Svojou prítomnosťou šírili do sveta dobré meno včelárskej dvojice.

Rytier „Medového rádu“ pred kamerou

Rytieri v škôlke

Členovia „Združenia rytierov ochrany včiel a životného prostredia etnického regiónu „Palóc”

Za dobroty sa deti odmenia tancom

Aj učiteľke sa ujde z medu

Vyznamenanie ZSV „Plaketa Štefana Závodníka“ 2019

Majster Kiss s nádejnou včelárkou Luciou

Baví ma to ako starého otca

5. kapitola „Ľudia s veľkým srdcom“

Život Kissovcov je v udalostiach tak bohatý, že ani napriek zaplnených mnohých hárkov papiera s líčením príhod som sa nedostal ku zdôvodneniu oprávnenosti udelenia neoficiálneho titulu „Človek s veľkým srdcom“. Stačil som iba opísať len pozoruhodné skutky, ktoré vykonali použitím „otvorenej tvrdej hlavy“ a šikovných usilovných rúk. Nezostanem dlhý s argumentáciou. Ešte predtým, než sa pustím do zdôvodnenia potrebujem si ujasniť, či Šaňo mal rád viac včely, ktoré mu nikdy neublížovali ako ľudí, z ktorých niektorí sa k nemu zachovali veľmi mačošsky. Po dlhšom uvažovaní sa zrodila odpoveď na dilemu. Šaňo uznával biológiu včiel a aktivitu včelej rodiny ako zázrak prírody a miloval ich spolu s prírodou a so všetkými v nej žijúcimi tvormi. Čoho však mnohí nespravodlivo atakovali ľudia nie sú schopní, znovu sa postaviť a nabráť silu na báze lásky k blízkym a odpustenia za spôsobené príkoria a nie na báze pomsty a pomstychtivosti, to výnimoční Kissovci dokázali svojimi skutkami. Z dvoch strán smerovali ku realizácii svojho predsavzatia. Z jednej strany morálne a materiálne nezištne pomáhali ľuďom prostredníctvom dobročinnnej aktivity podľa daných možností a z druhej, odovzdávaním skúseností včelárom o možnom biologickom spôsobe boja proti chorobám včiel vo vzťahu s ochranou životného prostredia. Dnes už nikoho neprekvapí, keď úspešný podnikateľ drží v tajnosti svoje skúsenosti a za žiadnu cenu sa nepodelí s nimi s kolegami. Skôr ich prekvapí opačné jednanie. Šaňo sa snaží odovzdať širokej včelárskej verejnosti čím viac osvedčených rád a chovateľských skúseností v snahe vylepšenia zdravotného stavu včiel v širšom priestorovom zábere ako jeho vlastne včelstvo v prospech zvyšovania úžitkovosti všetkých včelstiev a prospešnosti včelárov. Manželia sú členmi Zväzu slovenských chovateľov včiel krajinského typu, Šaňo je držiteľom Zlatého diplomu zväzu včelárov Slovenska, zväzu včelárov Maďarska, držiteľ diplomu včelárskeho majstra, ktorý okrem uznania poroty na svetových včelárskych kongresoch vo Francúzsku a v Argentíne dva krát získal Cenu festivalu včelárov Karpatskej doliny v Zalaegerszegu. Prostredníctvom bohatej osvetovej práce na vysokej odbornej úrovni sa usiloval o skvalitnenie práce včelárov a cennými radami ich povzbudzoval, aby pokračovali v tej záslužnej činnosti aj napriek momentálnym nevýhodám včelárenia. Prednesené a písomne spracované prednášky, doplnil premietnutím statických a pohyblivých obrazových príloh, nahrané na digitálne nosiče. Osvetovú činnosť sústredil na možnosť boja proti nákazlivým chorobám s využitím biologických možností hlavne na báze genetiky a hlavne v tých krajinách, kde so svojimi overenými metódami boja mohol prispieť aj k propagácii ochrany čistoty životného prostredia.

Šaňo od začiatku včelárenia sleduje pokrok, nové objavy, návrhy a rady z celého sveta týkajúce včelárenia, uverejnené v odbornej tlači alebo prednesené na rôznych odborných stretnutiach včelárskej elity. Získané poznatky zužitkuje v práci vo vlastnom včelstve buď v originálnom prevedení alebo vylepšené vlastnými zlep-

šovacími návrhmi. Je stálym odoberateľom časopisov slovenského a maďarského mesačníka „Včelár“ a „Méhész“, časopisov „Včelárske odborné prehľady“ a „Moderný včelár“.

Šaňo nie je len mimoriadne erudovaný včelár, ale je aj vynikajúci prednášateľ. Nahromadené vedomosti čerpal z rôznych vedeckých zdrojov a z vlastnej skúsenosti. *Jedine taký prednášateľ dokáže špeciálne vedecké poznatky tlmočiť a odovzdať aj laikom, ktorý vo svojich prednáškach neodrecituje naučený text, ale poznatky odovzdá po lopate potom, ako ich rukou ulapil, nohou obšľiapal, očami vnímal, zubami požul, mozgom vstrebal a takto spracované ich uložil do pamäti.* V tom spočíva úspech Šaňa pri prednese prednášky na tému: „*Včely – zázraky prírody*“ u školskej mládeži, dôchodcov, včelárov a poslucháčov vôbec.

Tematické zameranie prednášok, ktoré prednášal včelárom na Slovensku, Slovinsku, Maďarsku, v Ukrajne, Bielorusku, v Rumunsku a včelárskym výpravám na Slovensku z Ukrajiny a z Bieloruska, boli o anatomickej stavby tela včiel a fyziológie podľa ich pohlavia a biologickej aktivity, význam šľachtienia včelích matiek, organizácia práce na včelárskej farme, príprava včelárskych produktov, včela ako zázrak prírody. Dvojazyčne vytlačené publikácie z takých podujatí si včelári mohli zadovažiť po návrate doma. *Viackrát prednášal v zaplnených univerzitných aulách pre odborníkov včelárstva z príležitosti konania Svetového stretnutia včelárov v Gödöllő, ako aj včelárskym odborníkom na žiadosť Celoštátnej jednoty maďarských chovateľov včelích matiek v Kaposvári. Prednášal na medzištátnych stretnutiach a festivaloch včelárov, organizovaných v rôznych mestách Zväzom profesionálnych včelárov Maďarska, na kurzoch včelárskych majstrov a včelárov, usporiadaných miestnymi včelárskymi organizáciami. O liečebnom účinku niektorých včelích produktov vykonal osvetové prednášky na takzvaných apiterapeutických stretnutiach s dôchodcami v Šahách, Krupine, Baloni, v Zlatých Moravciach, v Malých Topoľčiankach, Leviciach, v Luhačoviciach, vo Filákovke, v Šuranoch. Jeho odborné príspevky boli uverejnené v odbornej tlači Slovenský včelár a Magyar méhészt. V dennej tlači Új szó uverejnili podrobnú reportáž z APIMONDIALu v Montpelieri.*

Zúčastnil som sa prednášky na tému „Včely-zázraky prírody“. Okrem toho, že počúvať Šaňov výklad o včelej rodine bol nezabudnuteľným zážitkom, bol pre mňa neoceniteľným obohatením vedomostí o problematike dnešných včelárov. Pokladám za vhodné reprodukovat' jeho slová, ktoré sa mi podarilo zaznamenať: „*Nakopili sa nepriaznivé podmienky pre včelárenie. Stále sa stretávame s novými výzvami a nepriateľmi. V pozadí mnohých problémov stojí človek.*

Zúžilo sa životné prostredie pre včely. Kto je za to zodpovedný? Človek. Kto stojí v pozadí a kto má na svedomí dovoz takých infekčných ochorení včiel, proti ktorým sa naše včely nevedia brániť? Človek. Od r. 1909 evidujeme u nás výskyt nákazy Nosematosis apium, spôsobenú dovezeným pôvodcom z Ázie. Nebezpečnú parazitózu spôsobenú roztočmi Varoa Jacobsoni destructor, k nám dovezli na začiatku sedemdesiatych rokov minulého storočia. Tak isto aj plesňami spôsobené zväpenatenie včelieho plodu od r. 1911.

Dnešná rastlinná výroba už nie je schopná produkovať plodiny bez používania veľkého množstva výrobkov chemického a farmaceutického priemyslu, z ktorých mnohé sú škodlivé nielen priamo na citlivé a ľahko zraniteľné včely, ale aj nepriamo cez produkty aj pre cicavcov, vrátane ľudí. Do popredia sa tlačí otázka, či tí, ktorí manipulujú s takými látkami, do akej miery prihliadajú na existujúce živé tvory?

Denne počujeme správy o nepriaznivých dôsledkoch zmenených klimatických pomerov. Pomaly už nerozoznáme ročné obdobia. Včelie matky kladú vajčka po celý rok, čo nie je prirodzené. Ani nepriaznivé klimatické zmeny nemajú ľudia na svedomí?

Dotknem sa aj otázky, ktorá sa priamo dotýka problému existencie a šírenia nákazlivých ochorení včiel. Každý včelár môže tvrdiť o sebe, že sa vyzná vo včelárení, že ošetruje svoje včely potrebným spôsobom. Aj tá spochybiteľná štatistika o výskyte ohnisk nákaz evokuje, že pravda je niekde inde. Medzi najdôležitejšie úlohy zdravotníckej hygienickej služby je vyriešenie otázky účinnosti antibiotík a eliminácia škodlivých chemických látok z potravín vo vzťahu s nadmerným používaním konzervačných prípravkov a antibiotík priamo alebo nepriamo cez potraviny.

Včelárom od roku 1970. Vtedy ani z ďaleka nebolo toľko starostí, ktoré nám dnes sťažujú život. Mojou snahou je pomôcť včelárom zdolať ťažkosti, pre ktoré sa vzdávajú včelárenia. Na prvé miesto zaradím propagáciu možnosti využiť obrannú schopnosť včelej rodiny proti pôvodcom nákaz biologickou cestou. Odovzdávam včelárom svoje skúsenosti o efektívnom účinku organických kyselín v boji proti roztočom, o význame poskytnutia pomoci včelám prostredníctvom častej výmeny plástov, o nutnosti mať dobré priateľské vzťahy s pracovníkmi s chemickými prípravkami v rastlinnej výrobe, ktorí za protihodnotu pár fliaš dobrého medu nám môžu preukázať svoje pochopenie. Opakovane propagujem osvedčené spôsoby účinnej dezinfekcie vylúčením metódy spálenia cenného včelárskeho materiálu.”

Viac včelárov vyjadrilo v diskusii svoj názor o potrebe prehodnotiť niektoré doteraz stále platné veterinárne legislatívne závery, vzťahujúce sa na včely, ako na domáce zvieratá. V časti veterinárnej legislatívy o včelách je spomienka o hromadných infekčných a parazitárnych chorobách včiel. Pri formovaní všeobecne platných predpisov o postupe vyšetrenia a zvládania nemoci sa neprihliada na špecifické odlišnosti medzi hmyzom a cicavcami. Z toho vyplýva, že nie je celkom správne paušálne aplikovať predpisy bez rešpektovania potreby osobitného prístupu. Naskytne sa otázka, či by nebolo správne prijať osobitnú legislatívu, prispôbenú a aplikovateľnú špeciálne na včelárstvo, ktoré je v dnešnej dobe viac atakované nezodpovedným zásahom človeka ako pôvodcami infekčných a parazitárnych chorôb.

Najvýznamnejšou včelárskou vedeckou inštitúciou sú včelárske výskumné ústavy. Na Slovensku je to Ústav včelárstva Liptovský Hrádok, v Čechách Výzkumný ústav včelársky, s. r. o. Dol, Mázovice. I keď medzi ústavmi niet rozdielu v zameraní a propagácii vedeckej činnosti a poskytovaní služieb, podľa zhodného názoru včelárov predsa je rozdiel medzi poskytovaním praktickej pomoci vče-

lárom. Podľa včelárov pracovisko v Čechách zabezpečuje pomoc omnoho v širšom zábere. Pri sústredení hlavnej pozornosti Ústavu včelárstva Liptovský Hrádok na udržiavanie genofondu slovenskej autochtónnej kranskej včely karpatského typu, majú odborníci menšiu možnosť venovať sa v takom rozsahu ostatným problémom a potrebám včelárenia, ako sú vývoj doplnkov potravy včiel v optimálnom zložení podľa vývojových štádií, pohlavia, funkcie včiel v jednotlivých ročných obdobiach, zdokonaľovanie technologického procesu praktického včelárenia na základe spoznávania a rešpektovania potreby danej včelej rodiny, zdokonaľovanie diagnostiky, prevencie, liečby chorôb včiel, ochrany včelstiev pred škodlivými zásahmi človeka v rastlinnej výrobe, výkonu čo najúčinnnejšej dezinfekcie, na úseku poradenstva a osvetu a podobne iné dôležité prvky v prospech úspešného včelárenia. Slovenskí včelári, ktorí sú v styku s včelármi z iných štátov a pravidelne navštevujú pracovisko v Čechách, hodnotia úroveň ich činnosti ako nadštandardnú v porovnaní s mnohými zahraničnými ústavmi. Opýtal som sa Šaňa, v čom spočíva správna výživa včiel, ktorá podstatne môže ovplyvniť odolnosť včelej rodiny proti chorobám. „*K tomu, aby včelár správne prikrmoval včely je potrebné poznať biológiu včiel a včelích lariev v rôznom štádiu vývoja a pri výkone odlišných funkcií, za rôznych podnebných a vegetačných podmienok, a poznať zloženie a účinok podávanej potravy. Z hľadiska možného prenosu choroby zásadne sa nesmie prikrmovať včelami produktmi. Treba rozoznať, kedy poskytuje akútna vegetácia dostatok výživných látok a kedy nie. Prikrmovať treba len vtedy, keď včely vo vonkajšom prostredí už nenachádzajú dostatok plnohodnotnej potravy. Prikrmovať treba častejším podávaním nižších dávok na podnecovanie alebo zachovanie nie jednorazovou veľkou dávkou. Ak sa včelám predkladá nerozumne veľká dávka sirupu, včely z neho vyrábajú med, zlenivejú, a neprejavujú ochotu pre pokračovanie prirodzenej znáške. Pri poskytovaní menších dávok je možné účinne kontrolovať životné deje a zdravotný stav rodín v úloch a zachovanie kvality podávanej potravy. Je pravdou, že sirup z cukru je najrozšírenejšou potravou pre prikrmovanie, čo však nie vždy a nie pre všetky včely rovnako je dostačujúcou výživou. V dobe rozmnožovania a kŕmenia plodu je veľká spotreba bielkovín a vtedy treba včely prikrmovať so špeciálnymi bielkovinami. Nie každý druh bielkoviny je vhodný pre včely. Včely obohacujú výživu materskou kašičkou pre kŕmenie plodu, ktorá vo svojej bielkovinnej zložke obsahuje dôležitý jeleín a rojalizín, a iné látky, ktoré sú dôležitými obrannými článkami. Obsahujú látku, ktorá bráni zapuzdreniu spór choroboplodných zárodkov, z ktorých sa nemôžu vyvinúť vegetatívne formy, ktoré nakazia larvy. Podobný účinok sa očakáva od bielkovinného výživového prípravku Bee Max. Docent Toporčák preto zaradil medzi dôležité prvky ochrany proti chorobám správne aplikovanú plnohodnotnú výživu včiel, lebo si je vedomý veľmi nepriaznivého stavu, čo sa týka trochu hlbších odborných znalostí väčšiny aktívnych včelárov, ktorí ovládajú prikrmovanie len mechanicky.*”

Zaujímal som sa aj o umelom oplodňovaní včelej matky. Šaňa ma poučil. Umelé oplodnenie včelích matiek sa vykonáva len v šľachtiteľskom a rozmnožo-

vacom chove. Na Slovensku má certifikát na výkon umelého oplodnenia cca 15 včelárov. Aj ja mám certifikát o spôsobilosti pre tento výkon, ktorý je pomerne jednoduchý zákrok. Napriek tomu je výhodou, keď ho vykonáva skúsený včelár ako je pán Kopernický z ÚVČ Liptovský Hrádok, ktorý je u mňa častým hosťom. Najlepšie výsledky dosahujeme tak, že spermie od trúdov odoberieme doobeda, kedy trudy produkujú najkvalitnejšie semeno a oplodnenie vykonáme poobede. Pohlavnú zrelosť dosahuje matka a trudy v rôznom čase. Dobrý včelár na základe znalosti biologického vývoja matky a trúdov a pozorovaním vlastného včelstva vie stanoviť najvýhodnejší čas pre výkon oplodnenia, tak aby oba partneri boli v optimálnom štádiu pohlavnej dospelosti. V mojom včelstve najlepšie výsledky dosahujem keď akt oplodnenia sa vykoná v doobedňajších hodinách,. Význam umelého oplodnenia matky spočíva v regulácii rozmnožovania včelích rodín s najlepšimi ukazovateľmi kladných vlastností. Kým slobodne vylietajúcu matku do prírody oplodňujú nekontrolovaní trudy, ona po návrate do úľu nakladie vajíčka, z ktorých sa vyliahne pestré potomstvo, bez vylúčenia možností nositeľov zdedených nežiadaných génov, čo pri izolácii matiek a cieľeného výberu trúdov je vylúčené. Pre uznanie šľachtiteľského chovu včelích matiek špecialisti včelári vykonávajú v ročných obmenách testovanie včelích matiek. Určený špecialista odoberie vzorky, ktoré odošle do výskumného ústavu, kde je vzorke pridelené číslo. Do testovacej stanice sa dostane pod prideleným číslom bez udania pôvodu a majiteľa včelstva odkiaľ vzorka pochádza. Testovanie pozostáva z bodového hodnotenia na miernosť, rozbiehavosť, rojivosť a rozvoj včelej rodiny. Pri bodovaní je zachovaná anonymita chovateľa.

Okrem špecialistami sledovaných rodín ja si sám si otestujem všetky moje rodiny. Keď sledujem trebárs rozbiehavosť, z úľa vyberiem rámik z plodiska obsadený mladuškami a trudmi a opriem ho o stenu vedľajšieho úľa. Sledujem správanie sa včiel. Ak včely zostanú na rámiку a okamžite likvidujú priletenu cudziu včelu a odstránia jej mŕtvolku, to dokazuje silne vyvinutý obranný a čistiaci pud rodiny, ktorá sa dokáže ubrániť rabovaniu aj proti nákaze. Ak včely po ich vybratí rýchlo opustia plást a vracajú sa do úľa, to znamená, že obranný pud rodiny je vyvinutý na slabšej úrovni. Rojivosť závisí od zamestnávania včiel. Ak nepozorný včelár nechá v uli plne rámiky a včely nemajú kde ukladať znášku, tak sa vyroja. Pri výmene zaplnených rámkov za prázdne vždy nútim včely pracovať a preto sa nevyroja. Pri hodnotení rozvoja sledujem jarný prírastok včiel v rodine, hlavne časový rozmer rozmnožovania najmä na jar. ”

Šaňovú ochotu odpovedať na otázky som využil ako príležitosť, dozvedieť sa niečo o tých agresívnych kolegových včelách z úľu č.12.

Vynechal si práve hodnotenie miernosti, čo ma obzvlášť zaujíma. Vyselektovanie rodín s génmi miernosti na 100 % v bežnom včelárstve je veľmi problematické. Matku mimo úľu oplodní viac trúdov a preto kladie vajíčka s rôznorodými génmi, z ktorých sa vyliahnu larvy a z nich dospievajú včely aj mierne aj agresívnejšie. V tej spomínanej dvanástke sa uplatnili gény počas viacročného plodného obdobia takej matky.

Od sedemdesiatych rokov minulého storočia zostáva dodnes nevyriešeným problémom rozšírená klieštikovosť včiel, pri čom farmaceutský a chemický priemysel ponúkajú bohatú škálu modernej ochrany proti klieštikom s prostriedkami na báze kyseliny mravenčej alebo iných silne aromatických rastlinných olejov. *Je pravdou, že následkom silnej klieštikovej invázie došlo k likvidácii mnoho včelstiev aj s nepriaznivými následkami na opelovanie rastlín. Za silný predispozičný prvok treba považovať hustotu včelstiev v rajónoch alebo na stanovišti. Čím sú včelstvá od seba vzdialenejšie, tým je výskyt a intenzita šírenia klieštikovosti menšia. Na druhom mieste predispozície treba zdôrazniť nedostatočné ošetrovanie včelstiev ničením parazitov. Nestačí ošetriť včelstvá len v auguste, treba ich po celý rok, ale najmenej na jar, v lete a pred zazimovaním aj za cenu určitých strát, následkom zákazu predaja produktov z ošetrovaných úľov. Vyhnúť sa tomu je v rukách včelára. Nie malej miere ovplyvňuje priebeh klieštikovej invázie veľmi patogenná a rýchlo sa rozmnožujúca Nozema Cerana ktorá je aj veľmi odolná a svojou zvýšenou patogenitou odlišná od tradičnej Nozemy apis. Okrem toho vyradenie Fumagulinu z obehu nepriaznivo ovplyvnilo situáciu lebo nebol nahradený novým účinným prípravkom, čo komplikuje aj platný predpis o používanie antibiotík a chemoterapeutik.*

Mnoho včelárov sa stavia negatívne k otázke schopnosti včelstva brániť sa sami proti premnoženiu klieštikov, čo by mali skôr podporovať a nie zatracovať. Prirodzenú obranyschopnosť rodiny proti klieštikom sa dá sledovať priamo na tele klieštika. Keď z odčerveneého úľu po 14 dňoch vyberané zdravé mladušky sú vložené do neodčerveneého úľa, dá sa sledovať pomocou mikroskopu počet mŕtvoliek mladých klieštikov s poškodeným telom od včiel.

Podľa dostupnej oficiálnej zverejnenej evidencie nálezov ochorení hospodárskych a hobby zvierat, vtáctva, rýb a včiel sa na Slovensku eviduje 58 ohnisk nebezpečných nákazlivých ochorení včiel, z toho 44 v severných horských oblastiach a 14 v južných okresoch. Osobne to považujem za nemožné, vzhľadom na opačný pomer hustoty dislokovaných včelstiev a opačný predispozičný vplyv podnebia v neprospech včelstiev v južných oblastiach.

Môžem jedine uviesť údaje o registrovaných včelstvách. Na Slovensku z 17 321 registrovaných včelárov sú 14 253 členmi Spoločnosti slovenských včelárov, združených v 147 základných organizáciách. 2486 včelárov sú členmi samostatných organizácií a 482 včelárov chová včely bez členstva v organizácii. Z celkového počtu 246 530 včelích rodín pripadá na jedno včelstvo 15,17 včelích rodín. Podľa dislokácie včelstiev priemerne 45,5 rodín sa nachádza včelstvo v južných oblastiach a 9 rodín v severných oblastiach Slovenska. Nie som kompetentný hodnotiť vierohodnosť štatistiky, nedisponujem ani s overenými údajmi o nákazovej situácii včiel na Slovensku. Poznám stav v blízkom okolí, ale aj to iba podľa včelárov, u ktorých vypomáham svojimi radami. Zdá sa, že na úseku boja proti chorobám včiel, vrátane plošného zmapovania nákazovej situácie čaká nás ešte veľa práce.

Šaňo využíva každú príležitosť styku s včelármi na propagáciu osvedčených metód boja proti chorobám včiel a včelích lariev a nezištne im odovzdáva svoje

skúsenosti. Najťažšie sa mu darí presvedčiť včelárov o výhodách dezinfekcie horľavých predmetov pomocou ponorenia do horúceho parafínu (170° C na niekoľko minút) vo valcovitých kotloch, vhodných pre dezinfekciu úlov a menších predmetov.

Zaujímam sa aj o ozvenu zo strany včelárov na ochotu Šaña pomáhať. Navštívil som známych včelárov vo viacerých obciach v spádovej oblasti bývalého veterinárneho strediska, ktorí už dlhé roky obhospodarovali početnejšie včelstvo. Väčšina si dala poradiť a po včelárení podľa Šaňových postupov už roky úspešne včelária bez väčších strát. Ich tvrdohlaví konzervatívni kolegovia zápasia menej úspešne proti klieštikom aj proti iným chorobám včelieho plodu. Pri tomto zbieraní dôkazov o správnosti Šaňovho postupu som sa dozvedel, že Šaňová ochota pomáhať kolegovi včelárovi nie je neohraničená. Rád pomôže tým, ktorí ho včas požiadajú o rady a ich aj dodržia. Odmietne tých, ktorí žiadajú radu, ako ozdraviť zdecimované rodiny v zanedbanom včelstve alebo tých, ktorí nedodržia navrhnutý postup ozdravenia.

Vymenovanie len podstatných dôkazov o hodnotných daroch, s ktorými Kissovci prispeli k obohateniu dobrého mena slovenských včelárov a svojich spoluobčanov obsadzujú veľa strán v publikácii ako miesta v ich srdci. Ale to, čo sa tam ešte zmestí a naozaj ohrieva srdcia všetkým, ktorí ich poznajú, tiež nie je menej. Práve to položí korunu na hlavu Kišovcom s veľkým srdcom. Keď dnešný občan žijúci vo vyspelejšej spoločnosti nezhodnotí úprimne do akej miery podľahol škodlivému účinku mamónárstva konzumnej spoločnosti, nie je schopný postrehnúť deštruktívny dôsledok hladu po bohatstve-uctievania „zlatého teľaťa“. Rôzne zabezpečení ľudia po stránke materiálnej môžu byť lakomí, skúpi, srdeční, štedrí, chvastajúci, zobrajúci. Tí, komu sa ušlo menej alebo ktorí nadobudli hodnoty usilovnou poctivou prácou, vedú si vážiť cenu všetkého, čo tí, ktorí prišli ľahko k majetku to nedokážu. Prevažne skromní menej majetní ľudia bývajú, dobrosrdeční, štedrí a nezištne doprajú aj druhým. Sú ochotní darovať aj z toho mála, s čím disponujú. Nie som povolaný, aby som analyzoval morálnu hodnotu ľudí a hlavne sa nechcem odkloniť od hlavnej podstaty môjho rozprávania. Na otázku, ktorá niekoho sa môže neprijemne dotknúť, dáva odpoveď naša televízia. Zavraždili dvoch nevinných ľudí. Premiér vyložil na stôl pred TV kameru balíky peňazí v hodnote 1 milión Eur. Ako odmenu za označenie páchatel'a. Gesto za milión Eur. To už nekomentovali, že z vrecka koľkých skromných občanov vybrali toľko drobných mincí, ktoré sa dali premeniť na bankovky. Pán premiér bude tým veľkodušným gavalierom a tí, čo vypotili peniaze akoby ani neexistovali. Z času na čas hlásatelia televízie vyzývajú a nabádajú majiteľov mobilných prístrojov, aby stanovený text v hodnote 1 Eur zaslali pomocou SMS na udanú adresu, čím prispievajú k otvoreniu pokladne, ako keď Aladínovi sa otvorila skala. Pozbieraný poklad sa rozdelí vraj medzi chudobnými alebo telesne postihnutými. Inokedy zase na ulici vás oslovia dobrovoľníci v žltých vestách, aby chodci prispeli na dobročinné účely peňažnou čiastkou hodením mince do ručných preglejkových pokladníc. Proti tomu nič ne-

namietam. Ale čo mi vadí, keď na slávnostnom gala večeri generálny riaditeľ prosperujúcich podnikov s ročnými miliónovými ziskami, za trúbenia fanfár odovzdávajú príspevok podniku a preberajú diplomy uznania za veľkorysosť za niekoľko stotisíc až milión EUR, ktoré podniku nechybujú tak, ako to 1 Eur dôchodcom, ktorí mincu hodili do pokladničky bez zvučných fanfár. Nech mi čitateľ odpustí, že som ho zaťažil s takou dlhšou meditáciou, s ktorou chcem prízvukovať, že cenný človek sa nepýši perím cudzieho vtáka a že hodnotu človeka neurčuje jeho majetok, lebo „nie šaty alebo peniaze robia človeka, ale hodnota každého je taká, s akou hodnotou nezištne prišiel ku prosperite spoluobčanov a celej spoločnosti.

Predpokladám, že som už načrtnol dostatočné množstvo argumentov pre zdôvodnenie titulu kapitoly, ktoré ešte podporím s ďalšími. Kissovci dokazovali svoju veľkosť aj svojou kreativitou v dobročinnej aktivite. S členmi Spolku hornouhorskeho rytierskeho rádu ochrancov životného prostredia organizovali program a aktívne sa zúčastňovali darovania darčiek dôchodcom, škôlkarom, malým pacientom na detskom oddelení nemocníc, ktoré hradili z vlastných prostriedkov. Podobne pomohli svojimi darčekom aj odkázaným viacpočetným rodinám. S členmi Medového rádu rytierov organizovali darovanie mikulášskych medových balíkov v škôlkarom v Šahách, Leviciach, Szadiciach, Santovke, vo Zvolene, Vyškovciach, v Lontove, v Ipel'skom Sokolci, v Ipel'skom Predmostí a aktívne sa zúčastnili ako účinkujúci v malých scénach. Podľa iniciatívy Slovincov usporiadali na šahanských školách každoročne, kým to dovoľil Šaňov zdravotný stav, takzvané „medové raňajky“.

Uprostred letnej včelárskej sezóny v roku 2017 ma veľmi otriasla prekvapivá správa, s ktorou Anička oznámila, že Šaňa ranila mŕtvica. Leží na intenzívnom oddelení nemocnice v Leviciach. Po vydarenom stabilizovaní zdravotného stavu sa postupne obnovovali činnosti poškodených orgánov, riadené senzitívnym a potom motorickým nervovým systémom. So súhlasom Šaňa a na základe preberania zodpovednosti za ťažkú ošetrovateľskú prácu zo strany Aničky, tak, ako to už dokázali v minulosti, zahájili spoločne boj za uzdravenie Šaňa a jeho návrat k obľúbeným včelám. V mestskom byte zariadila Anička improvizovanú rehabilitačnú izbu. Tá nesmierna vôľa, života chcenie, bojovnosť, oddanosť, disciplinovanosť, ktorú manželská dvojica preukázala, nechala za sebou všetky doteraz ukazovatele úcty „Veľkosti človeka“. Anička sa líši od Šaňa iba svojou pohlavnou príslušnosťou a s ňou spojenými telesnými znakmi, ale čo sa týka kladných ľudských vlastností sú na rovnakej vysokej úrovni. Tak, ako Šaňo podporoval vo všetkom Aničku a bol jej oporou, tak aj Anička neoceniteľnou oddanosťou podporovala svojho manžela. Nikdy sa nechvastali svojimi činmi, ktorými si pomáhali v najťažších situáciách keď zákerné choroby podrobili skúške stupeň ich schopnosti, znášanlivosti a bojovnosti. Veľmajster Alexander Kiss sa vrátil k svojim včelám.

Doslov

Na minuloročnom stretnutí maturantov Šaňových spolužiakov som sa zadíval na toho veľkého chlapa, tvorivého životaschopného priateľa, ktorý zdolal tak ťažkú chorobu. Ozvala sa vo mne ukrytá múza a vnútila mi myšlienku napísať monografiu o „Veľkom Kissovi“. Z malého dedinského chlapca vyrástol mohutný silný muž. Využil svoju vrozenú inteligenciu, zdedenú kreativitu, a malé dary od života, ktoré zužitkoval v dobrom smere a zúročene obdaroval ľudstvo poznatkami veľkého významu a s dôležitými odkazmi pre súčasnú a budúcu generáciu. Posúdenie veľkosti prínosu pre vedy včelárstvo, biológia, ochrana prírody, zdravotníctvo, zoohygiény a pod. prenechávam odborníkom vedných oborov. K čomu sa chcem vyjadriť je zdôraznenie morálnej hodnoty a spávania sa dvoch obdivuhodných ľudí ako tlmočenie ich odkazu pre ľudstvo:

Snažte sa vytvárať hodnoty pomocou riešenia a zdolania problémov na základe spoznávania dokonalých zákonov prírody a nie pomocou kazenia a zničenia hodnôt.

Kto nemá možnosť vytvárať veľké veci, nech vyvára melé, len nech nezmárni svoj život nečinnosťou.

Snažte neznáme veci rozlúštiť od koreňov, lebo sledovanie iba vyčnievajúcej časti môže viesť k mylnému záveru.

Keď ste sa rozhodli niečo uskutočniť, tak to aj dokončíte a neprestaňte v polovici.

Ku charakteristickým vlastnostiam Kissovcov, ktorými sa vyznačovali pri postupovaní po životnej dráhe som oprávnené pridávať prívlastok - „veľký“. Prekážky a príkoria zdolávali veľkou životaschopnosťou „veľkou húževnatosťou“, veľkou bojovnosťou, vydobyli si veľkú úctu odborníkov a spoluobčanov pre veľkú lásku, veľkú dobrosrdečnosť, veľkú súdržnosť, veľkú spolupatričnosť manželskej dvojice. Odkazujú: Nestačí ku manželstvu prisahať vernosť len ku posteli a k stolu. Sľúbte vernosť do smrti vtedy, keď ste pripravení porozumieť slovám z očí partnera, keď už nemôže hovoriť, byť hybnou rukou namiesto jeho znehybnenej ruky, byť jeho chodiacou nohou, keď jeho nohy sú ochrnuté.

Keď pridete o všetky hmotné hodnoty a okrem vašej hlavy a rúk vám iné nezostane, nezúfajte, pretože v spojení s vašou vôľou postačia ku znovu začatiu.

A k chcete aby vás ľudia mali radi, milujte vašich blízkych.

Svojím kladným vzťahom ku spoluobčanom ukážte príklad druhým. Snažte sa postupovať vždy vyššie, ale nechcíte dosahovať také výsledky, na ktoré nemáte potrebnú spôsobilosť. V každom prípade konať podľa toho vedomia, že dokázať veľké veci pre jednotlivca je ťažký oriešok, čo pre početný team je samozrejmosťou.

Keď sa snažíte dospieť k určitej pravde, vypočujte každého, lebo len tak zistíte na ktorej strane je pravda.

Dobrou predzvesťou pre pokračovanie v začatej práci včelárenia na vysokej úrovni je mimoriadny záujem vnučky Lucie o včelárenie. Lucia prejavuje veľký

záujem o tradície svojej rodiny a dobu v ktorej jej predkovia žili a pracovali. Svoj záujem o včelárenie potvrdila už vtedy, keď začala študovať na špeciálnom odbore včelárstva v Odbornej škole v Banskej Bystrici, potom na Slovenskej poľnohospodárskej univerzite v Nitre, kde promovala a obhájila svoju diplomovú prácu o odchove včelích matiek.

Prajem jej, aby ku ságe o predkoch s veľkým srdcom pripísala ďalšie kapitoly o vlastných úspechoch, kráčajúc po ceste plnej kvetov v šľapajach svojich starých rodičov – Veľkých včelárov.

**Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov vydal
vo svojej edícii HISTORIA MEDICINAE VETERINARIAE
od roku 2000 tieto publikácie:**

1. Jantošovič J., Fried K., Pokorný J., Kozák M., Filo Š.:
Prof. MUDr. Pavol Adámi (1736-1814), str. 35, 2000
2. Jantošovič J., Fried K., Pokorný J.: *Prof. Dr. František Hutýra*,
str. 27, 2000
3. Jantošovič J., Fried K., Pokorný J., Kozák M.: *Prof. Dr. Jozef Marek*, str. 30,
2000
4. Feješ J.: *História tlmenia žrebčej nákazy (duriny) na Slovensku po 2. sveto-
vej vojne*, str. 6, 2000
5. Husár L.: *Organizačný a štrukturálny vývoj slovenského
veterinárstva v rokoch 1945 – 1960*, str. 141, 2000
6. Husár L.: *Slovenské veterinárstvo v rokoch 1939 – 1945*, str. 177, 2001
7. Feješ J.: *MVDr. Pavol Opluštil, magistrátny veterinárny radca*,
str. 44, 2002
8. Pokorný J. a kol.: *Prvé celoštátne stretnutie veterinárnych
lekárov – seniorov nad 70 rokov 20. – 21. júna 2002 v Košiciach*,
str. 44, 2002
9. Molnár J.: *História veterinárstva okresu Trnava*, str. 325, 2002
10. Jantošovič J., Fried K., Pokorný J., Kozák M.: *Významné
osobnosti veterinárskej medicíny*, str. 108, 2004
11. Husár L., Pokorný J.: *História postgraduálneho vzdelávania
veterinárnych lekárov na Slovensku*, str. 177, 2005
12. Husár L., Pokorný J.: *Konská nemocnica vo Veľkej Ide v rokoch 1915 –
1918*, str. 28, 2006
13. Jantošovič J., Kozák M., Slosiarik J., Pokorný J., Vrabec V.:
História veterinárskeho školstva, str. 34, 2006
14. Pokorný J. a kol.: *Druhé celoštátne stretnutie veterinárnych
lekárov – seniorov nad 70 rokov*, str. 48, 2007
15. Husár L., Pokorný J.: *História postgraduálneho vzdelávania
veterinárnych lekárov na Slovensku, 50. výročie Inštitútu
vzdelávania veterinárnych lekárov v Košiciach*, str. 202, 2008
16. Molnár J.: *Alexander Kotlán, život a dielo*, str. 47, 2008
17. Molnár J.: *Veda na dlhé trate..., život a dielo Františka
Nižňanského, 1911-1967*, str. 200, 2008

18. Husár L.: *Prvé samostatné veterinárske organizácie v Československej republike Krajské a Okresné veterinárne zariadenia v roku 1960, 50. výročie*, str. 76, 2010
19. Feješ J.: *Veselo aj vážne zo života zverolekára*, str. 100, 2010
20. Pokorný J. a kol.: *Tretie celoštátne stretnutie veterinárnych lekárov - seniorov nad 70 rokov, Slovenská veterinárska historiografia , podiel veterinárnych lekárov - seniorov, na jej spracovaní a publikovaní*, str. 68, 2012
21. Husár L.: *Miesto a význam Slovenskej spoločnosti veterinárnych lekárov v dejinách spolkov*, str. 160, 2013
22. Husár L.: *Chýreční Slováci v dejinách veterinárstva feudálneho Uhorska. Peter Madáč z Veľkej Polomy*, str. 60, 2013
23. Husár L. a kol.: *Expertízy slovenských veterinárnych lekárov v rozvojových krajinách sveta (50. výročie)*, str. 313, 2015
24. Pokorný J. a kol.: *Štvrté celoštátne stretnutie veterinárnych lekárov – seniorov nad 70 rokov*, str. 90, 2018
25. Buleca J.: *Návrat z nenávratna - Michal Breza*, str. 78, 2018
26. Husár L., Pokorný J., Blecha J.: *História postgraduálneho vzdelávania veterinárnych lekárov na Slovensku, 60. výročie Inštitútu vzdelávania veterinárnych lekárov, Tretie doplnené vydanie*, str. 272, 2018
27. Molnár J., Matoušek B., Pokorný J., Schmidt W.: *História veterinárstva regiónu Trnava, Druhý diel*, str. 285, 2019
28. Gašpar P.: *Veterinárstvo na Záhorí a čo mu predchádzalo*, str. 178, 2019
29. Márton Š.: *Zverolekári o zverolekárstve*, str. 204, 2019
30. Márton Š.: *Aj zverolekár je len človek*, str. 68, 2020
31. Márton Š.: *Zverolekár o včelároch a včelách, „Veľký včelár Malý“ - človek s „veľkým srdcom“*, str. 78, 2020

Uvedené publikácie si môžete objednať na adrese:

Inštitút vzdelávania veterinárnych lekárov
Cesta pod Hradovou 13/a
041 77 Košice
ivvl@ivvl.sk

Publikácia vyšla s finančnou podporou spoločnosti VETSERVIS, s.r.o.
a BIOVETA SK, spol. s r.o.

MVDr. Štefan Márton

Zverolekár o včelároch a včelách
„Veľký včelár Malý“ - človek s „veľkým srdcom“

ISBN 978-80-89280-54-4